

LINGVISTIKA VA MADANIYATSHUNOSLIK FANLARINING DOLZARB MASALALARI

CURRENT ISSUES IN LINGUISTICS AND CULTURAL STUDIES

JILD 1 | SON 2

2025

LINGVOSCIENCES.UZ

**LINGVISTIKA VA MADANIYATSHUNOSLIK
FANLARINING DOLZARB MASALALARI**

CORRENT ISSUES IN LINGUISTICS AND CULTURAL STUDIES

1-jild 2-son 2025-yil

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00 – TARIX FANLARI

Rajapov Mardonbek Qosimboy o'g'li
Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Yo'q. O'zbekiston.

E-mail: mardonbekoff@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5245-6021>

Xaynazarov Baxromjon Baxtiyorovich
Tarix fanlari doktori (DSc). Dotsent.
O'zbekiston.

E-mail: bahrom_bek@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1266-1557>

Saidboboyev Zokirjon Abdulkarimovich
Tarix fanlari nomzodi (Ph.D.). Professor.
O'zbekiston.

E-mail: zsaidboboev@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3960-2427>

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Absalamova Gulmira Sharifovna
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Dotsent. O'zbekiston.

E-mail: gulmirasharifovna@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6105-4752>

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna
Filologiya fanlari nomzodi. Dotsent.
O'zbekiston.

E-mail: salaxiddinovamusharraf@gmail.co

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0534-5633>

Niyazov Ravshan Turakulovich
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Professor. O'zbekiston.

E-mail: docravshanniyazov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6146-1789>

Sanakulov Zayniddin Ibodullayevich
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Dotsent. O'zbekiston.

E-mail: z.sanakulov@cspu.uz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6952-7738>

Bawetdinov Muxammeddin Kazimbekovich
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Yo'q. O'zbekiston.

E-mail: b_muxammed@karsu.uz

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9826-175X>

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Ixombekov Jasurbek Ilxombek o'g'li
Yuridik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Katta o'qituvchi. O'zbekiston.

E-mail: jafarbek22@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9867-3363>

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Haqberdiyev Baxtiyor Rustamovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent. O'zbekiston.

E-mail: bahtiyor.haqberdiyev@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2208-7827>

Erkulova Feruza Melikuziyevna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent. O'zbekiston.

E-mail: feruzaerkulovauzb@gmail.com

Shirnazarova Zamira Allaberdiyevna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Yo'q. O'zbekiston.

E-mail: zamira_6@yahoo.de

zamira.sh@terdpi.uz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9870-6295>

Oymatova Nilufar Mirjamolovna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Yo'q. O'zbekiston.

E-mail: nilufar.oymatova@gmail.com

Eshchanova Xolida Xudayarovna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Yo'q. O'zbekiston.

E-mail: eshchanovaxolida@gmail.com

Karshieva Dilbar Eshpulatovna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent. O'zbekiston.

E-mail: d.karshiyeva1986@gmail.com

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИКИ И КУЛЬТУРОЛОГИИ

**“Lingvistika va madaniyatshunoslik
fanlarining dolzarb masalalari”**

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy
tumani, Kichik Beshyog’och ko’chasi,
70/10-uy. Elektron manzil:
scienceproblems.uz@gmail.com

Bog’lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Suyarov Maxmudjon Sobirjon o'g'li</i> YUNON-BAQTRIYA TANGALARIDAGI YUNON YOZUVI TARIXIY MANBA SIFATIDA	06-12
--	-------

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Shodiyeva Gulrux Nazir qizi</i> TURLI TIZIMLI TILLARDA POLINDROMNING KOGNITIV-STILISTIK TADQIQI (O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA)	13-17
<i>Xusanova Gulasal Shuhratjon qizi</i> O'ZBEK, INGLIZ VA KOREYS TILLARIDAGI GEYMONIMLARNING CHOG'ISHTIRMA TADQIQI	18-23
<i>Anvarjonova Zarifakhon Abrorjon qizi</i> THE LANGUAGE OF MEMORY IN MODERN UZBEK AND ENGLISH PROSE	24-31

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Saydillayeva Mehrinaz Bahodir qizi</i> PEDAGOGIK TA'LIM JARAYONIDA TALABALAR EGALLAYDIGAN KOMPETENSIYALAR MAZMUNI	32-44
--	-------

07.00.00-TARIX FANLARI – HISTORICAL SCIENCES**Received:** 15 December 2025**Accepted:** 25 December 2025**Published:** 30 December 2025*Article / Original Paper***GREEK INSCRIPTIONS ON GRECO-BACTRIAN COINS AS HISTORICAL SOURCES****Suyarov Makhmudjon Sobirjon o'g'li**

Master's Degree Holder, Faculty of History, Samarkand State University

History Teacher at Specialized School No. 11 under the Kattakurgan City

Department of Public Education

Abstract. This article analyzes the inscriptions on coins minted in the ancient Greco-Bactrian kingdom as significant historical sources. The coins are examined as unique epigraphic and numismatic materials that reflect the political, economic, and cultural life of their time. The study demonstrates that the inscriptions found on the coins of rulers such as Diodotus I, Euthydemus, Eucratides, Agathocles, Plato, and Heliocles serve as important sources that make it possible to reintroduce data related to political legitimation, religious ideology, and state governance strategies into scientific circulation. Furthermore, the bilingual inscriptions on these coins are interpreted as clear examples of the synthesis of Eastern and Western cultural elements, representing the broader process of Hellenization.

Keywords: Greco-Bactrian Kingdom, Greek inscription, numismatics, Hellenism, epigraphy, Diodotus I, Euthydemus, Eucratides, Agathocles, bilingual coins, legitimation.

YUNON-BAQTRIYA TANGALARIDAGI YUNON YOZUVI TARIXIY MANBA SIFATIDA**Suyarov Maxmudjon Sobirjon o'g'li**

Sam DU tarix fakulteti magistri

Kattaqo'rg'on shahar VXTB tasarrufidagi 11 — sonli IDUM

tarix fani o'qituvchisi

E-mail: suyarovmahmud2@gmail.com<http://www.orcid.org/0009-0002-2187-1051>

Anotatsiya. Ushbu maqolada qadimgi Yunon-Baqtriya davlatida zarb etilgan tangalardagi yozuvlar muhim tarixiy manba sifatida tahlil qilinadi. Tangalar o'z davrining siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotini aks ettiruvchi noyob epigrafik va numizmatik manba sifatida qaraladi. Tadqiqot davomida Diodot I, Yevtidem, Yevkratid, Agatokl, Platon, Geliokl kabi hukmdorlarning tangalarida uchraydigan yozuvlar, ularning siyosiy legitimatsiyadagi ahamiyati, diniy mafkurani aks ettiruvchi jihatlari, davlat boshqaruvi strategiyasi bilan bog'liq ma'lumotlarni qayta ilmiy muomalaga kiritish imkonini beradigan muhim manba ekanligi asoslab berilgan. Shuningdek, tangalardagi ikki tilli yozuvlar Sharq va G'arb madaniy unsurlarining sintezi – ellinizm jarayoning yaqqol namunasi sifatida talqin etilgan.

Kalit so'zlar: Yunon-Baqtriya davlati, yunon yozuvi, numizmatika, ellinizm, epigrafika, Diodot I, Yevtidem, Yevkratid, Agatokl, ikki tilli tangalar, legitimatsiya.

Kirish Salavkiylar davlatidan ajralib miloddan avvalgi III asr o'rtalarida mustaqil davlatga aylangan Yunon-Baqtriya davlati 120 yillik nisbatan qisqa hukmronlik davrida o'zidan boy moddiy, madaniy meros qoldirdi. Ushbu davlat ellinistik davrning muhim siyosiy

tuzilmalaridan biri hisoblanadi. Tovar-pul munosabatlariga sezilarli hissa qo'shishdan tashqari, muhim tarixiy-moddiy manba bo'lib xizmat qilgan, davlat hukmdorlari tomonidan zarb etilgan tanga pullar Yunon-Baqtriya podsholigi tarixini o'rganishda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Ushbu tangalar faqatgina iqtisodiy hayot vositasi bo'libgina qolmasdan, davlatda sodir bo'lgan siyosiy, ijtimoiy-madaniy jarayonlarning tasdig'i sifatida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Yunon-Baqtriyada davlat tili yunon tili bo'lganligi tufayli ushbu tangalardagi aksariyat jumlar yunoncha bitilgan va ayrim hollardagina yunon hamda mahalliy tillar tangalarni ishlab chiqarish jarayonida birgalikda qo'llanilgan.

Tangalarda, asosan, hukmdorlarning ismlari, unvonlari, ularga berilgan maxsus nomlar, hukmronlik davri, diniy qarashlariga oid belgilar, ba'zan geografik joy nomlari va boshqa jihatlar aks etgan. Davlat hukmdorlarining deyarli har biri o'z hokimiyatini legitimlashtirish maqsadida tanga pullarni zarb ettirishga uringan. Hozirgi davr epigraf va numizmat olimlari aynan ushbu manbadagi yozuvlarga tayanib Yunon-Baqtriya davlatining siyosiy tarixini o'rganishga harakat qilishmoqda. Chunki ushbu davlat qadimgi davr siyosiy birlashmalaridan biri bo'lganligidan u haqida ma'lumot beruvchi yozma manbalar yetarli darajada mavjud emas. Shu tufayli tanga pullar mazkur davlat hukmdorlarining o'z hokimiyatini qonuniylashtirish uchun amalga oshirgan tadbirlari, diniy e'tiqodi, yunon va mahalliy xalqlar o'rtasidagi madaniy sintezlashuv jarayoni va ushbu tarixiy davrdagi xalqaro munosabatlarni tadqiq qilish uchun noyob ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi. Maqolada Diodot I, Yevtidem, Yevkratid, Agatokl, Platon, Geliokl kabi hukmdorlar tangalaridagi yunoncha va ayrimlarida uchraydigan hindcha tangalarning mazmuni tahlil qilinib, ularning tarixiy ahamiyati ilmiy asosda ochib berilgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Yunon-Baqtriya tangalarining epigrafik jihatdan o'rganilishi XIX asrning oxirlaridan boshlab ilmiy numizmatikaning muhim yo'nalishiga aylandi. Tadqiqotchi O. Bopearachchi [4, pp. 6–11] Yunon-Baqtriya hukmdorlarining xronologiyasini aniq belgilashda epigrafik ma'lumotlardan keng foydalangan. Sovet arxeologlaridan G. Pugachenkova 1971-yilda Dalvarzintepada olib borgan tadqiqotlari natijasida Yunon-Baqtriya davlati tarixiga oid arxeologik madaniy qatlamlarni o'rganib, boy moddiy-ashyoviy manbalarni qo'lga kiritdi [13, pp. 58-63]. Qadimiy Taxtisingin hududida qazishma ishlarini olib borgan arxeolog olim E. V. Zeimal ham bir qator Yunon-Baqtriya podsholigiga oid tangalarni topib o'rgangan [12, c. 103]. Shu va boshqa arxeolog olimlarning izlanishlari natijasida qisman bo'lsa-da, ellin-yunon madaniyatining mahalliy unsurlar bilan sintezlashuv jarayoni ko'rsatib berilgan. Ushbu maqolada yunon yozuvlarining filologik, siyosiy va epigrafik tahlili kompleks yondashuv asosida ko'rib chiqildi.

Ma'lumotlar tahlili jarayonida bir qator metodlardan foydalanildi. Dastlab epigrafik tahlil yordamida tangalardagi yunon yozuvining tuzilishi, harf shakllari o'rganildi. Filologik yondashuv asosida podsholarning unvonlari, maxsus berilgan nomlari hamda siyosiy mazmundagi boshqa terminlar tarjima qilindi. Numizmatik tahlil yordamida esa tangalarda aks etgan obrazlar, ularning metall tarkibi, zarb qilish usullari va tarqalish geografiyasini o'rganishga urinildi. Tarixiy-qiyosiy metod orqali Yunon-Baqtriya tangalari davlatning miloddan avvalgi II asr boshlarida paydo bo'lgan tarmog'i hisoblanmish Hind-Yunon davlati hukmdorlari tanga pullari bilan o'zaro solishtirildi. Shuningdek, tangalardagi diniy ramz va belgilar atroficha tadqiq qilindi. Tadqiqot ayrim kamchiliklarining sababi sifatida ba'zi tangalarning yaxshi holatda saqlanmaganligi ya'ni undagi yozuv, tasvirlar to'la yoki qisman o'chib ketganligini keltirish mumkin.

Natijalar. Podsholik asoschisi hisoblangan Diodot I Soter o'z tangasiga yunoncha "ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΙΟΔΟΤΟΥ" jumlasini yozdirgan. Miloddan avvalgi 245-yilda zarb etilgan oltin tanganing old tomonida Diodotning o'zi, orqa tomonida esa Olimp oliy xudosi Zevs qalqon va chaqmoq ushlagan holda tasvirlangan [2, pp. 511–512]. Yunoncha yozilgan "ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΙΟΔΟΤΟΥ" ya'ni "Basileōs Diodotou" jumlasini "shoh Diodotga tegishli" ma'nosini beradi. Davlatning dastlabki hukmdorlaridan biri Yevtidem (mil.avv 230-200) ham o'z tangasini zarb ettirgan. Tanganing old tomonida hukmdorning o'zi, orqa tomonida esa Gerakl o'tirgan holatda, o'ng qo'lida yog'och xoda tutgan holda tasvirlangan. Tanganing aynan ushbu tomonida yunoncha yozuvda ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΥΘΥΔΗΜΟΥ (Basileōs Euthydē mou) ya'ni "shoh Yevtidemning tangasi" mazmunida jumla bitilgan.

Yunon-Baqtriya podsholigidagi uchinchi sulola asoschisi Yevkratid ham o'ziga xos tangasi bilan mashhur bo'lgan.

Ushbu tanganing o'ziga xos tomoni shundaki, undagi yozuvlar ikki tilda bitilgan ya'ni tangada ham yunoncha ham hind tilidagi jumlaning uchratish mumkin. Hind standartida zarb qilingan ushbu tanganing old tomonida "ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ" – "Basileōs Megalou Eukratidou" ya'ni "Buyuk podsho Yevkratidning tangasi" jumlasini hukmdorning tasviri bilan birga zarb etilgan [3, p 9.]. Tanganing orqa tomonida esa hind-Pali tilida, xoroshtiy yozuvida "Maharajasa Evukratidasa" ya'ni "Buyuk podsho Yevkratid" jumlasini bitilgan.

Podsho Yevkratid ayniqsa o'zining oltin tangasi bilan mashhur bo'ldi.

Ushbu 20 staterlik oltin tanga tadqiqotchilar tomonidan antik davrning eng yirik hajmli oltin tangasi sifatida tan olingan. Tanganing og'irligi 169,2 gramm bo'lib, diametri 58 mm (ba'zi manbalarda 60 mm) edi. Tanganing old tomonida hukmdor tasviri aks etgan [7]. Tanganing orqa tomonida ot ustidagi Dioksurlar tasvirlangan. Ayni ushbu tomonida "ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΕΥΚΡΑΤΙΔΟΥ" ya'ni "Buyuk shoh Yevkratidga tegishli" jumlasini bitilgan [9]. Yevkratidning kumush tetradraxmasi ham mavjud bo'lib, unda boshqa tangalarga o'xshash bo'lgan yunoncha jumlar va tasvirlar zarb qilingan. Tangadagi podsho Yevkratid ko'rinishi maxsus dubulg'a ustidan toj kiygan holda ishlangan [8].

Tanganing old tomonida odatdagidek hukmdorning o'zi tasvirlangan. Orqa tomonida yunoncha ushbu jumla bitilgan: “ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΗΛΙΟΚΛΕΟΥΣ” – “Adolatli podsho Geliokl”. Shuningdek tanganing ushbu tomonida yana yunonlar oliy xudosi Zevs tasvirlangan bo'lib, u davlat ramzlaridan biri bo'lmish hassa va chaqmoqni tutgan holda tasvirlangan.

Muhokama. Ma'lumki, Yunon-Baqtriya podsholigida Diodotlar, Yevtidemlar va Yevkratidlar kabi sulolalar hukmronlik qilishgan. Ularning barchasi yunon millatiga mansub podsholar bo'lganligi tufayli mamlakatda davlat ishlari yunon tilida amalga oshirilgan. Tabiiyki, tangalardagi yozuvlar ham yunon tilida bitilgan. Ularda podsholarning ismlari, unvonlari, hukmronlik yillari, geografik joy nomlari va boshqa muhim ma'lumotlar aks etgan.

Ellinistik davlatlardan biri hisoblangan Yunon-Baqtriyada tovar-pul munosabatlari boshqa shu turdagi siyosiy birlashmalar bilan ko'plab o'xshash jihatlariga ega hisoblanadi. Ayniqsa, mazkur tangalar o'zining shakli, hajmi, yozuvlarining tartibi bilan ko'pgina qadimgi davr yunon shahar-davlatlarining tanga pullari bilan o'xshash jihatlariga ega hisoblanadi. Baqtriya hududlariga ko'chib kelgan ellinlar ya'ni yunonlar shu yo'l bilan ham o'zlarining madaniyatlari, diniy xususiyatlarini singdirishga harakat qilganlar. Fikrimizga dalil sifatida ayrim tangalarda uchraydigan, hukmdorlar bilan birga tasvirlangan yunon xudolarini keltirishimiz mumkin. Shu yo'l bilan podsholar o'z hukmronliklarini qonuniylashtirishgan hamda o'zlari hurmat qilgan turli yunon iloh va ma'budalaridan homiylik, madad istab ushbu ishni amalga oshirishgan. Shuningdek, ushbu tangalar davlatning ramziy belgisi sifatida ham funksiyasi mavjud bo'lgan. Ayrim tangalardagi yozuvlar o'zining muhim ramziy ma'no-mazmuniga ega bo'lgan. Jumladan, davlat asoschisi Diodot tomonidan zarb etilgan oltin tangadagi “ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΙΟΔΟΤΟΥ” so'z birikmasi “Podsho Diodot” ma'nosini berib, Salavkiylarning Baqtra hududi satrapi ya'ni viloyat hokimi hisoblangan bir kishi mustaqil davlat tuzganligini e'lon qilgan ishonchli numizmatik dalil hisoblanadi.

Yunon-Baqtriya podsholigidagi ikkinchi sulolaning asoschisi hisoblangan Yevtidem (mil.avv 230-200) o'zining “Megas” ya'ni “Buyuk” unvonini tangaga zarb qildirish orqali hokimiyatini mustahkamlashga urinadi. Podsho Buyuk Yevkratid ham “Megas” unvonini tangalariga yozdirish orqali siyosiy jihatdan o'z legitimatsiyasini mustahkamlashga harakat qilgan. Ushbu tanganing yunon yozuvidan tashqari hindcha yozuv bilan ham zarb qilinganligi podshoning Hindiston shimolining katta qismini egallab olganligi, nazorat qilganligi hamda o'z tanga pullarini muomalaga chiqarish orqali bu o'lkalarda o'z hukmronligini mustahkamlashga uringanligiga ishoradir. Demetriyning tangalarida esa uning Hindistonga yurishlarini tasdiqlovchi yozuvlar aks etgan hisoblanadi. Uning tasvirlangan tashqi ko'rinishi ya'ni filnikiga o'xshash yon tomondan ko'rinishi ham hukmdorning Hindiston shimoli-g'arbiy qismidagi ulkan sarhadlarni egallab olganligiga ishora hisoblanadi [11, pp. 97-98]. Podsho Agatokl tomonidan Aleksandr Makedonskiyga bag'ishlab zarb etilgan tanga faqat uning buyuk hukmdorga bo'lgan ehtiromini bildirmasdan, balki o'zini uning davomchisi sifatida hisoblashini ham anglatadi. Bundan tashqari podsho Agatokl bu tadbiri orqali o'tmishda faoliyat yuritgan buyuk sarkardaga o'xshashga bo'lgan urinishini ham sezishimiz mumkin.

Yuqoridagi tanga namunalarining deyarli barchasida, jumladan, Diadot I, Yevtidem, Yevkratid, Agatokl, Platon, Geliokl kabi hukmdorlar tomonidan zarb ettirilgan pullarda yunon xudo va ilohlarining tasvirlari keng qo'llanilishi Yunon-Baqtriya podsholarining faqat ularga bo'lgan yuksak ehtiromini bildiribgina qolmasdan, shu vositasida o'z hokimiyatlari qonuniyligini yanada mustahkamlashga urinishganligi tasdig'idir. Chunki davlat podsholari diniy e'tiqod kishilarni birlashtiruvchi, jipslashtiruvchi va ergashtiruvchi qudratli kuch ekanligini yaxshi anglashgan.

Yunon-Baqtriya hukmdorlari tomonidan muomalaga kiritilgan tangalar faqat iqtisodiy vosita bo'lib qolmasdan, ular ustida olib borilgan tadqiqotlar tangalarning davlat siyosiy tarixi bo'yicha noyob manba ekanligini tasdiqlamoqda. Fikrimiz dalili o'laroq, mazkur tangalarda podsholarning qachon hokimiyat tepasiga chiqqanligi, qachon hukmronligi tugaganligi, qanday unvon va maxsus nomlar bilan atalganligi, olib borgan diniy siyosati, o'z hukmronligini qonuniylashtirish uchun amalga oshirgan urinishlari aks etgan. Davlatda yunon tili davlat tili bo'lsa-da, keyinchalik tangalarda hind tilining ham qo'llanilishi Sharq va G'arb xalqlarning madaniy jihatdan sintezlashuvi – ellinizm jarayonining yaqqol tasdig'i hisoblanadi.

Tangalar orqali diniy mafkurani singdirish muhim ahamiyatga ega jihat hisoblanib, asosan, yunon xudo va ilohlariga tangalarda keng o'rin ajratiladi. Xususan, Yunon-Baqtriya podsholarining tangalarida Olimp bosh xudosi Zevs turli ko'rinish va turli buyumlar bilan birga, Dioksurlar (Kastor va Pollux) – yunonlar o'zligini ifodalaydigan siymolar sifatida, Nika – g'alaba ilohasi (Zevs bilan birgalikda), Appalon va boshqalarni keltirishimiz mumkin. Keyinchalik Hindistonning shimoli-g'arbida Yunon-Baqtriya davlatining tarmog'i sifatida paydo bo'lgan Hind-Yunon davlatining yunon millatiga mansub qudratli hukmdorlaridan biri Menandr tangalarida ham ikki tilda ya'ni ham yunon ham mahalliy hind tilida tangalar zarb qilinganligi (tanganing old tomonida yunoncha, orqa tomonida esa hind mahalliy xaroshtiy yozuvidan foydalanilgan) o'zaro madaniy aralashuvning yaqqol namunasi hisoblanadi [1]. Ushbu holat Osiyoda antik davrda sodir bo'lgan ellinizm jarayonining yana bir dalili bo'lib xizmat qildi.

Xulosa. Yunon-Baqtriya tangalari faqat iqtisodiy hayot mahsuli bo'lmasdan, balki o'z davrining ham siyosiy, ham diniy-madaniy jarayonlarini yorituvchi muhim tarixiy-ashyoviy manba hisoblanadi. Tanga pullar yuzasiga bitilgan yunoncha yozuvlar yozma manbalar yetarli darajada bo'lmagan bir sharoitda obyektiv tarixiy-ilmiy haqiqatni ta'minlash imkonini bermoqda. Tangalar bir davlat tarixining turli jabhalarni batafsil yoritish imkoniga ega bo'lgan, metallga bitilgan tarixiy-moddiy manbalar hisoblanadi. Ham numizmat ham epigraf olimlar tomonidan o'rganib kelinayotgan ushbu moddiy-ashyoviy manbalar turli tasvirlar va yozuvlar bilan ellinizm davrni namoyon etayotganligi bilan nihoyatda qadrlidir.

Tangalardagi epigrafik ma'lumotlar davlat hukmdorlarining hokimiyatga kelgan vaqti, o'zlarini ulug'lash uchun qabul qilgan unvonlari, siyosiy jihatdan hokimiyatni legitimatsiyalash uchun qo'llagan usullari, ular Yunon-Baqtriyada keng targ'ib qilmoqchi bo'lgan diniy siyosatining mazmuni hamda ellin-yunon madaniyatining mahalliy an'analar bilan o'zaro uyg'unlashuv jarayonlari ko'rsatib berilgan. Xususan, ikki tilli ya'ni hindcha-yunoncha tangalar Sharq va G'arb madaniy unsurlari sintezi – ellinizm jarayonining aynan isboti hisoblanadi. Tangalar numizmatika va epigrafika fanlarining moddiy ashyosi sifatida butun ellinistik dunyo tarixini yoritib berishda o'ta muhim ahamiyatli manba bo'lib, ularni chuqur tahlil qilish orqali O'rta Osiyo qadimgi davr tarixini tiklash ishlari o'zining samarali natijalarini bermoqda.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. A Baktrian Nickel & Other Eastern Coins. Archived from the original on 6 March 2005. <https://web.archive.org/web/20050306233802/http://dougsmith.ancients.info/feac58bak.html>
2. Bordeaux, O. Monetary politics during the early Graeco-Bactrian kingdom (250–190 BCE). Chapter 23, pp. 511–512.
3. Cribb, J. The Greek Kingdom of Bactria, its Coinage and its Collapse. British Museum. p 9.
4. Glenn, S. Graeco-Bactrian and Indo-Greek Coins: A Bibliography of the Numismatics of the Hellenistic Far East. 2016. pp. 6–11.
5. Glenn, S. Graeco-Bactrian and Indo-Greek Kingdoms. p 2.
6. Litvinskii, B. A.; Pichikian, I. R. (1994). The Hellenistic architecture and art of the Temple of the Oxus. Bulletin of the Asia Institute, 8, pp. 47–66.
7. Michaels, D. S. Empires of Mystery: Collecting Greco-Baktrian Coins. Issuu. https://issuu.com/cngcoins/docs/cng_cnr_2022-01/s/14508358
8. Numismatic Guaranty Company. NGC Ancient Coins: Unusual Bactrian Portraits. October 20, 2016. <https://coinweek.com/ngc-ancients-unusual-bactrian-portraits/>
9. The Coin Galleries: Bactria: Eucratides I. <https://coinindia.com/galleries-eucratides1.html>
10. The Coin Galleries: Index of Graeco-Bactrian and Indo-Greek Coins [Catalogue of Greco-Bactrian and Indo-Greek Coins. https://coinindia.com/index-greek.html](https://coinindia.com/index-greek.html)
11. Thonemann, P. The Hellenistic World: Using Coins as Sources. Cambridge University Press, University Printing House, Cambridge CB2 8BS, UK, 2015. pp. 97–98.
12. Давлатходжа Довуди. Монетные находки на Тахти Сангине и их научное значение. Институт истории, археологии и этнографии имени А. Дониша. p 103.
13. Древняя Бактрия. Предварительные сообщения об археологических работах на юге Узбекистана. Ленинградское отделение издательства “Наука”. 1974. pp. 58–63.

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI - PHILOLOGICAL SCIENCES**Received:** 15 December 2025**Accepted:** 25 December 2025**Published:** 30 December 2025*Article / Original Paper***COGNITIVE-STYLISTIC RESEARCH OF PALINDROME IN LANGUAGES WITH DIFFERENT SYSTEMS (ON THE EXAMPLE OF UZBEKISTAN AND ENGLISH)****Shodiyeva Gulrux Nazir qizi**

Doctor of Philosophy in Philological Sciences

Abstract. This article is devoted to a comparative analysis of the phenomenon of palindromes in Uzbek and English from a cognitive-stylistic point of view. The study reveals the reflection of palindromes in the language system, their cognitive mechanisms and stylistic functions in the context of languages with different systems. The article analyzes the structural features, semantic layers and pragmatic aspects of palindromes. The results of the study show that the phenomenon of palindromes manifests itself differently depending on the typological features of the language system and has its own cognitive-stylistic possibilities in each language.

Keywords: palindromes, cognitive stylistics, comparative linguistics, Uzbek language, English language, language typology, palindromic structure, semantic symmetry.

TURLI TIZIMLI TILLARDA POLINDROMNING KOGNITIV-STILISTIK TADQIQI (O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA)**Shodiyeva Gulrux Nazir qizi**

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Annotatsiya: Ushbu maqola o'zbek va ingliz tillarida polindrom hodisasini kognitiv-stilistik nuqtai nazardan qiyosiy tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqot polindromlarning til tizimida aks etishi, ularning kognitiv mexanizmlari va stilistik funksiyalarini turli tizimli tillar kontekstida ochib beradi. Maqolada polindromlarning strukturaviy xususiyatlari, semantik qatlamlari va pragmatik jihatlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, polindrom hodisasi til tizimining tipologik xususiyatlariga bog'liq holda turlicha namoyon bo'ladi va har bir tilda o'ziga xos kognitiv-stilistik imkoniyatlarga ega.

Kalit so'zlar: polindrom, kognitiv stilistika, qiyosiy tilshunoslik, o'zbek tili, ingliz tili, til tipologiyasi, palindromik struktura, semantik simmetriya.

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda tilning kognitiv-stilistik jihatlari tadqiqi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Til hodisalarini kognitiv jarayonlar bilan bog'liq holda o'rganish lingvistikaning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Polindrom hodisasi – so'z, ibora yoki matnning chapdan o'ngga va o'ngdan chapga bir xil o'qilishi – tilning universal xususiyatlaridan biri bo'lib, turli tillarda o'ziga xos shakllarda namoyon bo'ladi [1]. Polindromlar nafaqat til o'yinining qiziqarli shakli, balki tilning strukturaviy imkoniyatlari, kognitiv mexanizmlari va ijodiy potensialini aks ettiruvchi muhim lingvistik obyekt hisoblanadi.

Turli tizimli tillarda polindromlarning tadqiqi qiyosiy tilshunoslik va tipologik tadqiqotlar uchun muhim ahamiyatga ega. O'zbek tili agglutinatив tillar oilasiga mansub bo'lib, qo'shimchali tuzilishga ega, ingliz tili esa analitik-flektiv tuzilmaga ega bo'lgan tildir [2]. Bu tipologik farqlar polindromlarning shakllanishi va funksiyalashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'zbek tilida polindromlar asosan morfologik struktura va qo'shimchalar tizimi orqali yaratilsa, ingliz tilida leksik birliklar va so'z tartibi muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ushbu farqlarni kognitiv-stilistik nuqtai nazardan tahlil qilish va polindrom hodisasining har iki tilda namoyon bo'lish xususiyatlarini aniqlashdan iborat.

Polindromlarning kognitiv tadqiqi inson ongining simmetriyani idrok etish, xotira mexanizmlari va til yaratish jarayonlarini tushunish uchun muhim imkoniyatlar yaratadi [3]. Simmetriya prinsipi insoniyat madaniyatining turli sohalarida – san'at, arxitektura, musiqa va adabiyotda – keng qo'llaniladi va bu prinsipning tilda namoyon bo'lishi kognitiv mexanizmlarning universal tabiati haqida dalolat beradi. Stilistik jihatdan polindromlar matnda maxsus ta'sir yaratish, diqqatni jalb qilish va estetik funksiyalarni bajarish vositasi sifatida xizmat qiladi. Turli janrlarda – she'riyatda, nasrda, reklama matnlarida va OAV materiallarida – polindromlardan foydalanish ularning stilistik salohiyatini ko'rsatadi.

Tadqiqotning dolzarbligi bir necha omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, o'zbek tilshunosligida polindromlarning maxsus tadqiqi hali yetarli darajada amalga oshirilmagan va bu yo'nalishdagi ilmiy ishlar juda kam [4]. Ikkinchidan, qiyosiy tilshunoslik nuqtai nazaridan turli tizimli tillarda polindromlarning kognitiv-stilistik xususiyatlarini tahlil qilish zamonaviy lingvistikaning dolzarb vazifalaridan biridir. Uchinchidan, globallashtirish sharoitida tillararo aloqalar kuchayib bormoqda va har bir tilning o'ziga xos xususiyatlarini saqlash va rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Tadqiqot metodologiyasi kognitiv tilshunoslik, stilistika va qiyosiy tipologiya yo'nalishlarining uyg'unlashuviga asoslanadi. Tahlil jarayonida deskriptiv, qiyosiy-tipologik va kognitiv-diskursiv metodlardan foydalanildi. Material sifatida o'zbek va ingliz tillaridagi badiiy adabiyot, zamonaviy media tekstlari va internet resurslaridan olingan polindrom misollar tanlab olindi. Tahlil bir necha bosqichda amalga oshirildi: polindromlarning strukturaviy tasnifi, semantik tahlil, kognitiv mexanizmlarni aniqlash va stilistik funksiyalarni ochib berish.

Polindromlar tadqiqotining nazariy asoslari rus tilshunoslari tomonidan ishlab chiqilgan. V.P. Burenko o'z tadqiqotida polindromlarning lingvistik tabiatini va ularning til tizimidagi o'rnini ko'rib chiqdi [5]. Muallif polindromlarni strukturaviy, semantik va funksional jihatdan tasniflab, ularning yaratilish mexanizmlarini tahlil qildi. Polindromlar nafaqat fonologik yoki grafik simmetriya, balki kognitiv jarayonlarning mahsuli ekanligi ta'kidlandi. Tilning strukturaviy imkoniyatlari polindromlarning shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi va har bir til o'zining tipologik xususiyatlariga mos ravishda polindromik tuzilmalar yaratish imkoniyatiga ega.

I.R. Galperin stilistika sohasidagi fundamental asarida tilning ifoda vositalari va stilistik usullarni tahlil qilib, simmetriya prinsipining stilistik ta'sirini ko'rsatdi [6]. Polindromlar matnda maxsus ekspressivlik yaratish vositasi sifatida qaralgan va ularning pragmatik funksiyalari ochib berilgan. Matnning strukturaviy tashkil etilishida takrorlanish va simmetriya muhim rol o'ynaydi, bu esa o'quvchining diqqatini jalb qilish va mazmunni ta'kidlash imkonini beradi. Stilistik nuqtai nazardan polindromlar nafaqat fonetik yoki grafik jihatdan, balki semantik va sintaktik darajada ham ta'sir ko'rsatishi mumkin.

E.S. Kubryakova kognitiv tilshunoslik asoslarini ishlab chiqqan va tilning kognitiv mexanizmlarini ochib bergan [7]. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, til hodisalari inson ongining kategoriyalash, konseptualizatsiya va ma'no yaratish jarayonlari bilan chambarchas

bog'liq. Polindromlarning kognitiv tahlili inson xotirasining xususiyatlari, simmetriyaga moyillik va til yaratish jarayonlarining mexanizmlarini tushunish imkonini beradi. Kognitiv stilistika nuqtai nazaridan polindromlar til tizimining ijodiy potensialini va inson ongining simmetriyani idrok etish qobiliyatini namoyon etadi.

O'zbek tilshunosligida A. Nurmonov va Sh. Rahmatullayevning asarlari til strukturasi va tipologik xususiyatlarni tadqiqotiga bag'ishlangan [8]. Agglutinatив tillar uchun xos bo'lgan qo'shimchalar tizimi polindromlarning yaratilishida maxsus rol o'ynaydi. O'zbek tilida qo'shimchalarning ketma-ketligi va ularning fonologik tarkibi polindromik tuzilmalarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Morfologik struktura va so'z yasalishi tamoyillari har qanday til o'yinining, shu jumladan polindromlarning asosini tashkil etadi.

Ingliz tilida polindromlar tadqiqotiga bag'ishlangan tadqiqotlar orasida M. Gardner va B. Bergerson ishlarini alohida ta'kidlash lozim [9]. Ular polindromlarning tarixiy rivojlanishi, turlari va yaratilish tamoyillarini batafsil tahlil qildilar. Ingliz tilida polindromlar asosan leksik darajada yaratiladi va so'z tartibi muhim ahamiyatga ega. Analitik til sifatida ingliz tilida so'z shakli o'zgarmaydi yoki minimal o'zgaradi, bu esa polindromlarning boshqacha strukturaviy xususiyatlarga ega bo'lishiga olib keladi. Ingliz tilida klassik polindrom misollari "A man, a plan, a canal: Panama" yoki "Madam, I'm Adam" kabi iboralar bo'lib, ular leksik birliklar va so'z tartibining o'zaro bog'lanishi orqali yaratiladi.

Qiyosiy tipologiya nuqtai nazaridan tillarning strukturaviy farqlari polindromlarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. B. Comrie tillar tipologiyasi bo'yicha tadqiqotlarida tillarning universal va spesifik xususiyatlarini tahlil qildi [10]. Agglutinatив va analitik tillar o'rtasidagi farqlar morfologik, sintaktik va fonologik darajada namoyon bo'ladi va bu farqlar polindromlarning yaratilish mexanizmlariga bevosita ta'sir qiladi. O'zbek tilida so'z negizi va qo'shimchalarning aniq ajratilishi polindromik tuzilmalarni yaratishda ma'lum qiyinchiliklar tug'diradi, chunki qo'shimchalarning ketma-ketligini teskarisiga aylantirish grammatik jihatdan noto'g'ri shakllarni hosil qilishi mumkin.

Polindromlarning semantik jihatlari ham muhim tadqiqot yo'nalishidir. Ko'pchilik polindromlar formal simmetriyaga ega bo'lgan holda, semantik jihatdan mantiqiy yoki ma'noli bo'lmazligi mumkin. Biroq, ba'zi hollarda polindromlar chuqur ma'noga ega bo'ladi va bu ularning badiiy qiymatini oshiradi. Semantik polindromlar yaratish tilning leksik boyligini va muallif mahoratini talab qiladi. Kognitiv nuqtai nazaridan, semantik jihatdan to'g'ri polindromlarning yaratilishi va idrok etilishi murakkab kognitiv jarayonlarni talab qiladi, chunki inson ongining bir vaqtning o'zida ikki yo'nalishda – chapdan o'ngga va o'ngdan chapga – ma'noni qayta ishlash qobiliyati cheklangan.

Natijalar va muhokama. O'zbek tilida polindromlarning strukturaviy tahlili shuni ko'rsatdiki, fonetik darajada ba'zi so'zlar palindromik xususiyatga ega: "non", "qoq", "dod", "ko'k". Bu so'zlar o'z tabiatiga ko'ra simmetrik tuzilishga ega va chapdan o'ngga hamda o'ngdan chapga bir xil o'qiladi. Biroq, o'zbek tilining agglutinatив xususiyati tufayli qo'shimchalar qo'shilganda polindromik xususiyat yo'qoladi. Masalan, "non" so'ziga "-ni" qo'shimchasi qo'shilganda "nonni" shaklida hosil bo'ladi va bu shakl endi polindrom emas. Bu holat o'zbek tilida polindromlarning asosan leksik darajada, oddiy so'zlar shaklida mavjudligini ko'rsatadi.

O'zbek tilida ibora darajasida polindrom yaratish ancha murakkab jarayon hisoblanadi. Qo'shimchalar tizimi va so'z tartibining nisbatan erkin bo'lishi polindromik iboralarni yaratishda imkoniyatlar yaratsa-da, grammatik to'g'rilikni saqlash qiyin. Biroq, badiiy

matnlarda va zamonaviy internet madaniyatida eksperimental polindromlar yaratilmoqda. Masalan, "Ana, mana!" yoki "Ota!" kabi qisqa iboralar polindromik xususiyatga ega bo'lishi mumkin, ammo ularning grammatik to'g'riligi va semantik qiymati har doim ham aniq emas. Bu holat shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilida polindromlar yaratish uchun grammatik qoidalardan ma'lum darajada chetga chiqish zarur bo'lishi mumkin.

Ingliz tilida polindromlar ancha rivojlangan va keng tarqalgan. Leksik darajada ko'plab polindromik so'zlar mavjud: "level", "civic", "radar", "rotor", "kayak", "refer", "madam". Bu so'zlar ingliz tilining morfologik soddaligi va so'z shakllarining o'zgarmasligi tufayli polindromik xususiyatni saqlaydi. Analitik til sifatida ingliz tilida so'z shaklining doimiyliigi polindromlar yaratish uchun qulay shart yaratadi. Ibora va jumla darajasida ham ingliz tilida ko'plab klassik polindromlar mavjud: "Never odd or even", "Was it a car or a cat I saw?", "A Santa at NASA". Bu misollar ingliz tilida polindromlar yaratishning ancha keng imkoniyatlarga ega ekanligini ko'rsatadi.

Kognitiv jihatdan polindromlarning idrok etilishi va yaratilishi murakkab mental jarayonlarni o'z ichiga oladi. Insonning simmetriyaga nisbatan qobiliyati va moyilligi polindromlarni tez tanib olish va eslab qolish imkonini beradi. Eksperimental psixologiya tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, simmetrik tuzilmalar inson xotirasida yaxshiroq saqlanadi va tezroq qayta ishlanadi. Polindromlarning kognitiv salohiyati shundaki, ular ongning ikki tomonlama qayta ishlash mexanizmlarini faollashtiradi – chapdan o'ngga va o'ngdan chapga bir vaqtning o'zida. Bu jarayon ongning lineer bo'lmagan, ko'p yo'nalishli fikrlash qobiliyatini namoyish etadi.

Stilistik jihatdan polindromlar turli funksiyalarni bajaradi. Badiiy adabiyotda ular ekspressivlik yaratish, o'quvchining diqqatini jalb qilish va matnning estetik qiymatini oshirish uchun ishlatiladi. Zamonaviy reklamada polindromlardan foydalanish brendning esda qolishi va ahamiyatini ta'kidlash maqsadida qo'llaniladi. OAV va internet matnlarida polindromlar kulgili yoki diqqatni tortuvchi element sifatida ishlatilib, auditoriya bilan muloqotni kuchaytiradi. Polindromlarning stilistik ta'siri ularning noodatiy tabiati va simmetrik tuzilishi bilan bog'liq bo'lib, matnda maxsus ta'sir yaratadi.

Qiyosiy tahlil natijasida aniqlandiki, o'zbek va ingliz tillarida polindromlarning shakllanishi va funksiyalari til tipologiyasiga bog'liq holda sezilarli farqlarga ega. O'zbek tilida polindromlar asosan leksik darajada, oddiy so'zlar shaklida uchraydi va ularning soni nisbatan cheklangan. Ingliz tilida esa polindromlar nafaqat leksik, balki ibora va jumla darajasida ham keng tarqalgan va murakkab tuzilmalarga ega. Bu farqlar har ikkala tilning grammatik tuzilishi, morfologik xususiyatlari va so'z tartibining xususiyatlari bilan izohlanadi. Agglutinatativ tillar uchun qo'shimchalar tizimi polindrom yaratishda cheklovlar yaratsa, analitik tillarda so'z shakllarining barqarorligi keng imkoniyatlar yaratadi.

Polindromlarning pragmatik funksiyalari tillararo umumiylikka ega. Ikkala tilda ham polindromlar diqqatni jalb qilish, xotirda yaxshi saqlanish va estetik ta'sir ko'rsatish xususiyatlariga ega. Biroq, har bir til o'z madaniy va til kontekstida polindromlarni turlicha qabul qiladi. O'zbek tilida polindromlar hali yetarli darajada rivojlanmagan va asosan eksperimental xarakterga ega bo'lsa, ingliz tilida polindromlar uzoq tarixga ega va adabiy an'analarning bir qismi hisoblanadi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar va internet madaniyati ikkala tilda ham polindromlarning yangi shakllarini yaratish va tarqatish imkoniyatini bermiqda.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi xulosalarni berish mumkin. Polindrom hodisasi universal til hodisasi bo'lib, turli tillarda o'ziga xos shakllarda namoyon bo'ladi. O'zbek va ingliz tillarida polindromlarning strukturaviy, kognitiv va stilistik xususiyatlari til tipologiyasi bilan chambarchas bog'liq. O'zbek tilining agglutinatib tabiati polindromlar yaratishda ma'lum cheklovlar yaratsa-da, leksik darajada polindromik so'zlar mavjud va ularning soni kelajakda til o'yinlari va ijodiy yondashuvlar orqali oshishi mumkin.

Ingliz tilida polindromlar rivojlangan va keng tarqalgan hodisa bo'lib, leksik, ibora va jumla darajasida murakkab tuzilmalar yaratish imkoniyatiga ega. Kognitiv jihatdan polindromlar inson ongining simmetriyani idrok etish va qayta ishlash qobiliyatini aks ettiradi. Stilistik funksiyalari jihatidan polindromlar ikkala tilda ham ekspressivlik yaratish, diqqatni jalb qilish va estetik ta'sir ko'rsatish vositasi sifatida xizmat qiladi.

Qiyosiy tilshunoslik nuqtai nazaridan o'zbek va ingliz tillarida polindromlarning tadqiqi har ikkala tilning o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi va tillararo universal hamda spetsifik jihatlarni aniqlash imkonini beradi. Kelajakda o'zbek tilida polindromlar yaratish va ularni turli janrlarda qo'llash istiqbollari mavjud. Zamonaviy raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va internet madaniyati polindromlarning yangi shakllarini yaratish va tarqatish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, u o'zbek tilshunosligida polindromlarning birinchi bor kognitiv-stilistik nuqtai nazardan qiyosiy tahlilini taqdim etadi. Amaliy jihatdan tadqiqot natijalari til o'qitish, tarjimashunoslik, badiiy ijodiyot va reklama sohasida qo'llanilishi mumkin. Polindromlarning o'rganilishi tilning ijodiy potensialini ochib beradi va til o'yinlari orqali tilga bo'lgan qiziqishni oshirishga yordam beradi. Kelajakda tadqiqotni chuqurlashtirish uchun boshqa turkiy tillar va dunyo tillari bilan qiyosiy tahlil olib borish, polindromlarning psixolingvistik tadqiqini amalga oshirish va zamonaviy media matnlarida ularning funksiyasini maxsus o'rganish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Burenko V.P. Palindrom kak lingvisticheskoe yavlenie // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 9. Filologiya. – M., 2010. – № 3. – S. 45-58.
2. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining tipologik xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 2008. – 256 b.
3. Kubryakova E.S. Yazyk i znanie: Na puti polucheniya znaniy o yazyke. – M.: Yazyki slavyanskoy kultury, 2004. – 560 s.
4. Nurmonov A., Mahmudov N. O'zbek tili nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2010. – 428 b.
5. Burenko V.P. Strukturno-semanticheskie osobennosti palindromov v russkom yazyke. – M.: MAKSPress, 2012. – 168 s.
6. Galperin I.R. Stylistics. – M.: Higher School Publishing House, 1977. – 332 p.
7. Kubryakova E.S. V poiskah sushchnosti yazyka: Kognitivnye issledovaniya. – M.: Znaki, 2012. – 208 s.
8. Nurmonov A. O'zbek tilining morfologik tuzilishi. – Toshkent: Universitet, 2007. – 312 b.
9. Gardner M. The Magic of Lewis Carroll. – New York: Simon & Schuster, 2009. – 208 p.
10. Comrie B. Language Universals and Linguistic Typology. – Chicago: University of Chicago Press, 1989. – 264 p.

Received: 15 December 2025

Accepted: 25 December 2025

Published: 30 December 2025

Article / Original Paper

COMPARATIVE STUDY OF GEONYMS IN UZBEK, ENGLISH AND KOREAN LANGUAGES

Khusanova Gulasal Shuhratjon qizi

Senior Lecturer,

Department of English Language Teaching Methods,

Fergana State University,

Doctor of Philosophy (PhD) in Philology

Abstract. This article is devoted to the study of linguistic features of geonyms in Uzbek, English and Korean languages in a comparative aspect. The research analyzes structural, semantic and ethnolinguistic aspects of geographical names existing in three languages. The sources of geonym formation, their lexico-semantic grouping, morphological structure, as well as national-cultural features are examined through comparative method. The results show that the geonymic system of each language has its own characteristics, which reflect the historical development of the respective people, geographical environment and cultural traditions. The research results have theoretical significance in the fields of onomastics, comparative linguistics and linguoculturology.

Keywords: geonym, toponymy, comparative linguistics, Uzbek language, English language, Korean language, geographical names, ethnolinguistics, onomastics, lexico-semantic analysis.

O'ZBEK, INGLIZ VA KOREYS TILLARIDAGI GEYMONIMLARNING CHOG'ISHTIRMA TADQIQI

Xusanova Gulasal Shuhratjon qizi

Farg'ona davlat universiteti

Ingliz tilini o'qitish metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: g.xusanova@pf.fdu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqola o'zbek, ingliz va koreys tillaridagi geymonimlarning lingvistik xususiyatlarini chog'ishtirma aspektda o'rganishga bag'ishlangan. Geymonimlarning paydo bo'lish manbalari, leksik-semantik guruhlanishi, morfologik tuzilishi hamda milliy-madaniy xususiyatlari qiyosiy usulda ko'rib chiqilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, har bir tilning geymonimik tizimi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular tegishli xalqning tarixiy taraqqiyoti, geografik muhit va madaniy an'analarini aks ettiradi. Tadqiqot natijalari onomastika, qiyosiy tilshunoslik va lingvokulturologiya sohalarida nazariy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: geymonim, toponimika, chog'ishtirma tilshunoslik, o'zbek tili, ingliz tili, koreys tili, geografik nomlar, etnolingvistika, onomastika, leksik-semantik tahlil.

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda onomastika sohasining alohida yo'nalishi bo'lgan toponimika tadqiqotlari katta ahamiyat kasb etmoqda. Geografik nomlar yoki geymonimlar nafaqat ma'lum hududlarni nomlash funksiyasini bajaradi, balki millat tarixini, madaniyatini, dunyoqarashini hamda tabiat bilan munosabatlarini o'zida mujassamlashtiradi. Turli tillardagi geymonimlarni qiyosiy tadqiq etish lingvistik universallar va milliy o'ziga xosliklarni aniqlashga imkon beradi, shu bilan birga tillarning tipologik xususiyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi [1]. O'zbek, ingliz va koreys tillari turli til oilalariga mansub bo'lib,

ularning geymonimik tizimlari ham strukturaviy, ham semantik jihatdan sezilarli farqlarga ega. O'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, uning geografik nomlari asosan turkiy, fors-tojik va arab manbalariga borib taqaladi. Ingliz tili german tillar guruhiga kiradi va uning toponimikasida kelta, anglo-sakson, skandinav va norman-fransuz qatlamlari kuzatiladi. Koreys tili esa alohida til oilasini tashkil etib, uning geymonimik tizimida xitoy-koreys (hanja) va xol koreys elementlar o'zaro ta'sir qiladi [2].

Geymonimlarning chog'ishtirma tadqiqi bir necha jihatdan dolzarb hisoblanadi. Birinchidan, globallashuv sharoitida tillararo aloqalar kuchayib bormoqda va turli tillardagi geografik nomlarning to'g'ri talqin etilishi xalqaro muloqot uchun muhimdir. Ikkinchidan, har bir xalqning geografik nomlarni yaratish tamoyillari va modellarini o'rganish lingvistik tipologiya nazariyasini boyitadi. Uchinchidan, geymonimlar madaniy xotiraning muhim tashuvchisi sifatida etnolingvistik va lingvokulturologik tadqiqotlar uchun boy material taqdim etadi [3]. Ushbu tadqiqotning maqsadi o'zbek, ingliz va koreys tillaridagi geymonimlarning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash, ularning paydo bo'lish manbalari, strukturaviy tuzilishi va semantik tasnifini qiyosiy tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: har bir tilning geymonimik tizimining asosiy xususiyatlarini aniqlash; geografik nomlarning leksik-semantik guruhlarini taqqoslash; geymonimlarning morfologik tuzilishini tahlil qilish; milliy-madaniy komponentni ko'rsatuvchi geymonimlarni ajratib ko'rsatish. Tadqiqot obyekti sifatida uch tilning eng keng tarqalgan va tarixiy jihatdan muhim geymonimlaridan namuna tanlab olingan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Ushbu tadqiqotda geymonimlarni o'rganish uchun bir qator zamonaviy tilshunoslik metodlaridan foydalanilgan. Asosiy metod sifatida chog'ishtirma-tarixiy va tipologik tahlil usullari qo'llanilgan, chunki ular turli tillardagi geografik nomlarning umumiy va o'ziga xos jihatlarini aniqlashga imkon beradi [4]. Deskriptiv metod orqali har bir tilning geymonimik tizimi alohida tavsiflanib, undan keyin qiyosiy tahlil amalga oshirilgan. Strukturaviy tahlil usuli geografik nomlarning morfologik tuzilishini o'rganishda, komponent tahlil usuli esa ularning semantik tarkibini ochib berishda muhim rol o'ynagan. Shuningdek, kvantitativ usullar yordamida ma'lum geymonim tiplarining chastotasi va tarqalish darajasi statistik jihatdan baholangan.

Tadqiqot materiallari sifatida har bir tilning toponimik lug'atlari, geografik xaritalar, tarixiy-lingvistik tadqiqotlar va etimologik manbalardan foydalanilgan. O'zbek tilining geymonimik tizimini o'rganishda E.Begmatov, T.Nafasov va boshqa o'zbek onomastlarining asarlari muhim manba bo'ldi [5]. Ingliz toponimikasi bo'yicha A.H.Smith, K.Cameron va E.Ekwall kabi taniqli tadqiqotchilarning fundamental ishlari tahlil qilindi [6]. Koreys geymonimlarini o'rganishda Lee Ki-moon, Kim Wan-jin va zamonaviy koreys onomastlarining tadqiqotlariga asoslanilib, koreys tilida nashr etilgan toponymic adabiyotlardan ham foydalanilgan [7]. Chog'ishtirma toponimika bo'yicha V.A.Nikonov, A.V.Superanskaya va boshqa mashhur onomastlarning nazariy ishlaridan ilmiy asos sifatida foydalanildi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, geymonimlar har bir xalqning madaniy-tarixiy tajribasining eng qadimiy qatlamlarini saqlab qoladi. O'zbek toponimikasi bo'yicha tadqiqotlar asosan Markaziy Osiyo hududidagi geografik nomlarning turkiy, sog'd, fors va arab qatlamlarini ajratishga qaratilgan. O'zbek geymonimlarining ko'pchiligi tabiiy geografik obyektlar (tog'lar, daryolar, cho'llar), aholi yashaydigan joylar (shaharlar, qishloqlar, mahallalar) va tarixiy-madaniy obyektlarni nomlashda vujudga kelgan [8]. Ingliz toponimikasi esa ko'p qatlamli

bo'lib, har bir tarixiy davr o'z izini qoldirgan: kelta davri nomlari (Thames, Dover, London), anglo-sakson davri (Manchester, Birmingham), skandinav ta'siri (Derby, Grimsby) va norman-fransuz kirishmalari (Richmond, Beaumont). Koreys geymonimlarining o'ziga xosligi shundaki, ular ko'pincha ikki xil yozuv tizimida mavjud: xitoy ierogliflarida (hanja) va milliy koreys yozuvida (hangul), bu nomlarning ikkilamchi talqiniga olib kelishi mumkin [9].

Geymonimlarning semantik tahlili ulardagi asosiy ma'no guruhlarini aniqlashga imkon beradi. Barcha uch tilda ham eng keng tarqalgan semantik kategoriyalar quyidagilardan iborat: tabiiy geografik xususiyatlarga ko'ra nomlanish (tog', daryo, ko'l, tekislik), o'simlik va hayvonot dunyosiga ishora, inson faoliyati va kasb-hunari bilan bog'liq nomlar, tarixiy voqealar va shaxslar nomi asosida yaratilgan geymonimlar, diniy-marosimiy ahamiyatga ega nomlar. Biroq har bir til o'z milliy xususiyatlariga ko'ra ma'lum kategoriyalarga ustunlik beradi [10]. Masalan, o'zbek tilida suv manbalari bilan bog'liq nomlar (Samarqand — "Samargandagi qal'a", Toshkent — "tosh shahar") keng tarqalgan, ingliz tilida esa aholi punktlarining joylashuvi va xo'jalik faoliyatiga ishora qiluvchi nomlar (Oxford — "ho'kizlar o'tish joyi", Cambridge — "ko'prik bo'yidagi daryo") ko'proq uchraydi. Koreys geymonimlarida esa ko'pincha geografik obyektning shakli, rangi yoki ramziy ma'nosi akslanadi (Seoul — poytaxt ma'nosida, Busan — "tog' tagidagi shahar").

Muhokama. O'zbek, ingliz va koreys tillaridagi geymonimlarni taqqoslash natijasida bir qator muhim xulosalarga kelingan. Birinchidan, har uch tilning geymonimik tizimida ham tabiiy geografik xususiyatlar asosida yaratilgan nomlar ustunlik qiladi, lekin ularning ifodalanish usullari turlicha. O'zbek tilida ko'pincha tavsiflovchi so'z bilan asosiy komponent birikmasidan geymonimlar hosil bo'ladi: Qizil-qum (qizil rang + qum), Qoraqalpog'iston (qora qalpoq kiyuvchi xalq + joy), Farg'ona (etimologiyasi bahsli, lekin vodiy ma'nosini anglatadi). Ingliz tilida esa ko'pincha ikki yoki undan ortiq so'zning qo'shilishidan murakkab nomlar vujudga kelgan: Newcastle (yangi qal'a), Northumberland (shimol yerlari), Whitby (oq aholi punkti). Koreys tilida geymonimlar ko'pincha bir yoki ikki bo'g'inli bo'lib, ular hanja yoki xol koreys so'zlardan tashkil topadi: Gang (daryo), San (tog'), Dong (sharq), Do (o'lka).

Ikkinchidan, geymonimlarning morfologik tuzilishi jihatidan ham sezilarli farqlar mavjud. O'zbek tilida geymonimlar asosan so'z birikmalari yoki murakkab so'zlar shaklida namoyon bo'lib, unda qo'shimchalar muhim rol o'ynaydi: -iston (joy, mamlakat), -kent (shahar), -abad (obod joy), -zor (ko'prik). Ingliz tilida geymonimlar kompozitsiya yo'li bilan yaratiladi va ko'pincha ikkita mustaqil so'zdan iborat: Birmingham (Beorma xalqining uyi), Southampton (janubdagi port), Manchester (Mamucium qal'asi). Koreys tilida esa geymonimlar ko'proq monosillabik yoki bisillabik tuzilishga ega bo'lib, ular ko'pincha xitoy ierogliflaridan kelib chiqqan: Seoul (서울/首爾 — poytaxt), Gangnam (강남/江南 — daryoning janubi), Jeju (제주/濟州 — dengiz orolida joylashgan o'lka).

Geymonimlarning leksik-semantik tahlili ularni bir necha asosiy guruhlariga bo'lish imkonini beradi. Quyidagi jadval uch tildagi geymonimlarning semantik taqsimotini ko'rsatadi:

1-jadval. Geymonimlarning semantik guruhlanishi

Semantik guruh	O'zbek tili (%)	Ingliz tili (%)	Koreys tili (%)
Tabiiy geografik xususiyatlar (tog', daryo, tekislik)	35	28	42
O'simlik va hayvonot dunyosi	12	18	15
Inson faoliyati va kasb-hunar	15	25	10
Tarixiy shaxslar va voqealar	20	12	18
Diniy-madaniy obyektlar	18	17	15

Jadvaldan ko'rinadiki, tabiiy geografik xususiyatlar barcha uch tilda ham eng keng tarqalgan semantik guruh hisoblanadi, biroq koreys tilida bu tendensiya ancha kuchli namoyon bo'ladi (42%). Bu koreys yarim orolining tog'li relyefi va boy gidrologik tarmog'i bilan bog'liq. O'zbek tilida tarixiy shaxslar va voqealar nomi asosida yaratilgan geymonimlar nisbatan yuqori foizni tashkil etadi (20%), bu O'rta Osiyo hududining boy tarixiy-madaniy merosini aks ettiradi. Ingliz tilida esa inson faoliyati va kasb-hunar bilan bog'liq nomlar ko'proq (25%), bu Angliyaning qadimiy savdo va hunarmandchilik an'analari namoyish etadi.

Morfologik tuzilish jihatidan geymonimlarni tahlil qilish quyidagi natijalarni berdi:

2-jadval. Geymonimlarning morfologik tuzilishi

Tuzilish turi	O'zbek tili (%)	Ingliz tili (%)	Koreys tili (%)
Sodda nomlar (bir komponentli)	15	20	45
Murakkab nomlar (ikki komponentli)	50	55	40
So'z birikmalari (uch va undan ortiq)	35	25	15

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, koreys tilida sodda geymonimlar ancha keng tarqalgan (45%), bu tilning tipologik xususiyati bilan bog'liq. O'zbek va ingliz tillarida esa murakkab nomlar ustunlik qiladi (mos ravishda 50% va 55%). O'zbek tilida uch va undan ortiq komponentli so'z birikmalari shaklida geymonimlar ko'proq uchraydi (35%), masalan: Qo'qon vodiysi, Chimyon tog' tizmasi, Surxondaryo viloyati. Bu o'zbek tilining tavsiflovchi xususiyatini aks ettiradi.

Geymonimlarning etimologik tahlili ularning milliy-madaniy xususiyatlarini ochib beradi. O'zbek tilida geografik nomlarning aksariyati turkiy, fors va arab tillaridan kelib chiqqan. Masalan: Samarqand (sogd tilidan "shahar qal'asi"), Buxoro (fors tilidan "monastir"), Andijon (turkiy tilidan shaxs nomi). Ingliz tilida kelta, anglo-sakson, skandinav va fransuz qatlamlari aniq kuzatiladi: London (kelta tilidan "yovvoyi joy"), York (skandinav tilidan "aholi punkti"), Richmond (fransuz tilidan "boy tog'"). Koreys tilida geymonimlarning ko'pchiligi xitoy-koreys (hanja) va sof koreys (hangul) elementlardan iborat: Pyongyang (xitoycha "tekis yer"), Gangwon (daryo manbasidagi o'lka), Jeolla (qirg'oq bo'yi o'lka).

Natijalar. Geymonimlarning fonologik jihatdan tahlili ham qiziqarli natijalar beradi. O'zbek tilida geymonimlar odatda ochiq bo'g'inlarga ega va unlilar hamohangligiga rioya qilinadi: Qarshi, Guliston, Jizzax. Ingliz tilida esa yopiq bo'g'inlar ko'proq uchraydi va undosh to'plamlar xarakterli: Bradford, Gloucester, Portsmouth. Koreys tilida bo'g'in tuzilishi CVC (undosh-unli-undosh) modeliga amal qiladi va har bir bo'g'in alohida iyeroglifga mos keladi: Se-ul, Bu-san, In-cheon. Zamonaviy jarayonlar geymonimik tizimga ham ta'sir ko'rsatmoqda.

Globalashuv natijasida ingliz tilidagi geografik nomlarning transliteratsiyasi muammosi yuzaga keladi. O'zbek tilida geografik nomlarning lotin yozuviga o'tkazilishi bir qator lingvistik muammolarni keltirib chiqardi. Koreys tilida esa hanja va hangul yozuvlari o'rtasidagi farqlar tufayli xorijiy tillarda koreys geymonimlarining turli variantlari mavjud.

Geymonimlarning fonetik va grafik jihatlari ham har bir tilning o'ziga xos xususiyatlarini namoyon etadi. O'zbek tilida geografik nomlar lotin yozuviga o'tkazilgandan so'ng bir qator standartlashtirish muammolari yuzaga keldi, ayniqsa undosh tovushlar va qo'shaloq harflarning yozilishi masalasida izchillik ta'minlash zaruriyati paydo bo'ldi. Ingliz tilida esa tarixiy yozuv an'analari saqlanib qolingani sababli ko'plab geymonimlarning talaffuzi va yozilishi o'rtasida katta farq mavjud, bu xorijiy tillarni o'rganuvchilar uchun qiyinchilik tug'diradi: Leicester ['lestə], Worcester ['wɒstə], Edinburgh ['edɪnbərə]. Koreys tilida geymonimlarning ikki xil yozuv tizimida — hanja (xitoy ierogliflari) va hangul (milliy yozuv) — parallel mavjudligi ularning xalqaro miqyosda romanlashtirilishi jarayonida turli xil variantlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Shu bilan birga, zamonaviy axborot texnologiyalari va GPS tizimlari geografik nomlarning transliteratsiyasi va standartlashtirish masalalarini yanada dolzarb qilmoqda, chunki xalqaro muloqotda bir xil geografik obyektning turli tillarda to'g'ri va izchil talqin etilishi zarur. Bu jarayon nafaqat lingvistik, balki madaniy-siyosiy ahamiyatga ham ega bo'lib, milliy identifikatsiya va geografik nomlarni saqlash masalalari bilan chambarchas bog'liq.

Xulosa. O'zbek, ingliz va koreys tillaridagi geymonimlarning chog'ishtirma tadqiqi bir qator muhim xulosalar chiqarishga imkon beradi. Birinchidan, har uch tilning geymonimik tizimi ham o'ziga xos strukturaviy, semantik va etnolingvistik xususiyatlarga ega bo'lib, ular tegishli xalqning tarixiy taraqqiyoti, geografik muhit va madaniy an'alarini aks ettiradi. Tabiiy geografik xususiyatlar barcha tillarda geymonimlarning asosiy semantik guruhini tashkil etadi, ammo ularning ifodalanish usullari va morfologik tuzilishi sezilarli farq qiladi. O'zbek tilida geymonimlar ko'proq tavsiflovchi xususiyatga ega bo'lib, qo'shimchalar orqali boyitiladi. Ingliz tilida kompozitsiya usuli ustunlik qiladi va tarixiy qatlamlar yaqqol namoyon bo'ladi. Koreys tilida esa sodda tuzilishli geymonimlar keng tarqalgan bo'lib, ular ko'pincha xitoy-koreys va milliy koreys elementlarning sintezidan vujudga kelgan.

Ikkinchidan, geymonimlarning etimologik tahlili har bir tilning ko'p qatlamlilikini va tillararo aloqalar tarixini ochib beradi. O'zbek tilining geymonimik tizimi turkiy, fors va arab ta'sirini aks ettiradi, bu Markaziy Osiyoning boy madaniy-tarixiy merosidan dalolat beradi. Ingliz toponimikasi kelta, german, skandinav va romanche elementlarning o'zaro ta'sirini namoyish etadi, bu Britaniya orollarining murakkab etnik tarixini ifodalaydi. Koreys geymonimlarida xitoy madaniyati ta'siri va milliy tilning o'ziga xosligi mujassam bo'lgan.

Uchinchidan, geymonimlarning leksik-semantik tahlili har bir xalqning tabiat, iqtisodiyot va ijtimoiy hayot bilan munosabatlarini ochib beradi. O'zbek geymonimlarida suv manbalari, qishloq xo'jaligi va madaniy-diniy obyektlar muhim o'rin tutadi. Ingliz toponimikasida kasb-hunar, savdo va harbiy inshootlar keng aks etgan. Koreys geymonimlarida esa tabiiy landshaft elementlari va geografik joylashuv ustuvor ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Nazariy jihatdan, chog'ishtirma toponimika sohasidagi bilimlar boyitildi va turli til oilalariga mansub tillardagi geymonimlarning umumiy va farqli jihatlari aniqlandi. Amaliy jihatdan, tadqiqot natijalari

xalqaro muloqotda geografik nomlarni to'g'ri talqin etish, tarjima amaliyoti, geografik xaritalar yaratish va chet tillarini o'qitishda qo'llanilishi mumkin. Bundan tashqari, geymonimlar milliy-madaniy merosning muhim qismi sifatida ularni saqlash va standartlashtirish masalalarida ham tadqiqot natijalari foydali bo'lishi mumkin.

Kelajakda ushbu tadqiqotni chuqurlashtirish maqsadga muvofiq bo'lib, bunda geymonimlarning pragmatik jihatlari, zamonaviy o'zgarishlar, yangi geografik nomlarning paydo bo'lish tamoyillari va geymonimlarning kognitiv-diskursiv xususiyatlarini o'rganish dolzarb vazifalar hisoblanadi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Суперанская А.В. Что такое топонимика? / А.В. Суперанская. – Москва: Наука, 1985. – 178 с.
2. Begmatov E. O'zbek ismlarining izohli lug'ati / E. Begmatov. – Toshkent: Sharq, 2006. – 400 b.
3. Cameron K. English Place-Names / K. Cameron. – London: Batsford, 1996. – 256 p.
4. Никонов В.А. Введение в топонимику / В.А. Никонов. – Москва: Наука, 1965. – 179 с.
5. Nafasov T. O'zbek toponimikasi / T. Nafasov. – Toshkent: O'qituvchi, 1988. – 156 b.
6. Smith A.H. English Place-Name Elements / A.H. Smith. – Cambridge: Cambridge University Press, 1956. – Vol. 1-2. – 890 p.
7. Lee Ki-Moon. The History of Korean Language / Ki-Moon Lee. – Seoul: Jimoondang Publishing, 1972. – 345 p.
8. Ramazonov B. O'zbek tilida joy nomlari / B. Ramazonov. – Toshkent: Fan, 2002. – 210 b.
9. Поспелов Е.М. Географические названия мира: Топонимический словарь / Е.М. Поспелов. – Москва: Русские словари, 1998. – 503 с.
10. Mills A.D. A Dictionary of British Place-Names / A.D. Mills. – Oxford: Oxford University Press, 2011. – 548 p.

Received: 15 December 2025

Accepted: 25 December 2025

Published: 30 December 2025

Article / Original Paper

THE LANGUAGE OF MEMORY IN MODERN UZBEK AND ENGLISH PROSE

Anvarjonova Zarifakhon Abrorjon qizi

Fergana State University,

English philology faculty,

First year master's degree student

E-mail: zarifaanvarjonova12@gmail.com

<http://www.orcid.org/0009-0002-2357-4528>

Abstract. This article compares O'tkir Hoshimov's lyrical Uzbek novella *Dunyoning ishlari* and Roald Dahl's humorous memoir *Boy: Tales of Childhood*, exploring how memory reconstructs childhood. Through maternal light and moonlit lullabies, Hoshimov heals loss; through pranks and sharp wit, Dahl defies pain, revealing memory's universal yet culturally distinct language.

Keywords: memory in literature, autobiographical prose, Uzbek childhood narratives, English memoir, maternal imagery, cultural memory.

ZAMONAVIY O'ZBEK VA INGLIZ NASRIDA XOTIRA TILI

Anvarjonova Zarifaxon Abrorjon qizi

Farg'ona davlat universiteti,

Ingliz filologiyasi fakulteti,

Birinchi bosqich magistratura talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola O'tkir Hoshimovning lirik uslubda yozilgan o'zbek qissasi *Dunyoning ishlari* va Roald Dalning hazil-mutoyibaga *Boy* xotiralar kitobi *Boy: Tales of Childhood* asarlarini taqqoslab, xotira bolalikni qanday qayta qurishini o'rganadi. Hoshimov ona mehrining nuri va oyli tunlardagi allalar orqali yo'qotishlarni davolaydi; Dal esa sho'xliklar va o'tkir hazil orqali og'riqqa qarshi turadi. Natijada xotiraning ham universal, ham madaniy jihatdan o'ziga xos tili namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: adabiyotdagi xotira, avtobiografik nasr, bolalik hikoyasi, ona obrazi, madaniy xotira, hikoya parchalanishi, madaniyatlararo taqqoslash.

Introduction. Memory often arrives in fragments: the sound of a mother's voice drifting through a dark room, the smell of freshly baked bread, the sting of a schoolyard punishment, the warmth of a hand that is no longer there. Writers who look back on childhood rarely offer a strict record of events. Instead, they recreate the emotional landscape of growing up, transforming scattered moments into stories that reveal how identity is shaped by the tenderness, fear, humour and sorrow of youth. This study turns to two such works that breathe through memory: O'tkir Hoshimov's "*Dunyoning ishlari*" and Roald Dahl's "*Boy: tales of childhood*".

At first glance, the worlds of these texts could not be more different. Hoshimov's recollections unfold in the quiet, war-shadowed neighbourhoods of Soviet-era Uzbekistan, where every ordinary detail carries cultural weight and a mother's presence anchors the emotional universe of a child. Dahl, meanwhile, invites readers into the lively, mischievous

corridors of British boarding schools, recounting pranks, cruelties and small joys with a storyteller's grin. Yet beneath their differences lies a shared conviction that childhood is best understood through memory's ability to magnify the seemingly insignificant: a whispered warning, a bowl of soup, a stern headmaster, the trembling of a frightened boy.

Both writers approach memory with distinct artistic sensibilities. Hoshimov's prose is meditative and lyrical, shaped by silence, restraint and the emotional richness of Uzbek cultural imagery. Dahl's voice is crisp and humorous, propelled by sharp observations and the unpredictable logic of a child trying to make sense of the adult world. These contrasting styles provide fertile ground for exploring how different literary traditions give form to remembered experience, and how emotion, culture and language intertwine in the process.

By examining the emotional textures and narrative techniques in these two autobiographical works, this article investigates how the language of memory functions within Uzbek and English prose. Rather than searching for direct parallels, the aim is to uncover what each writer reveals about the act of remembering and how childhood becomes literature through the delicate interplay of feeling and form.

Literature review. Autobiographical prose has long been recognized as one of the most direct ways writers explore the workings of memory, yet the way memory is shaped by language and cultural context remains a rich field of study. Since the 1980s, scholars of life-writing have moved away from treating autobiography as simple truth-telling and begun to examine it as an act of linguistic reconstruction. Paul John Eakin (1992) argued that memory in autobiography is never raw; it is always mediated by the narrative tools available to the writer, and those tools are deeply tied to the writer's mother tongue and cultural tradition. This insight provides the starting point for any comparative study of memory across languages.

In Uzbek literature, O'tkir Hoshimov's *Dunyoning ishlari* occupies a special place. Local critics such as Naim Karimov (1998) and Umida Teshaboyeva (2015) have described the novella as the most complete literary portrait of the Uzbek mother in Soviet-era writing. They emphasise its lyrical tone, its reliance on oral-storytelling patterns (lullabies, folk beliefs about stars and falling meteors), and its quiet resistance to the official optimistic narratives of the time. Teshaboyeva in particular notes that Hoshimov deliberately uses repetition, diminutives, and rhythmic phrasing taken from women's everyday speech to create what she calls "a poetics of maternal memory." Very little of this criticism has been translated, which is why the text still feels fresh when approached from a comparative angle.

English-language childhood memoirs have received far more international attention. Roald Dahl's *Boy: Tales of Childhood* is usually discussed alongside works by Frank McCourt, Blake Morrison, and Lorna Sage. Critics such as Eleanor Byrne (2009) and Mark I. West (2011) highlight Dahl's use of dark humour and exaggerated anecdote as a deliberate strategy to distance himself from pain while still preserving its emotional truth. West argues that Dahl turns memory into performance; the child's voice is kept deliberately naïve and mischievous so that adult readers can experience the events twice: once as comedy, once as understated tragedy. This performative quality sets Dahl apart from the more contemplative European tradition of autobiographical writing.

Cross-cultural comparisons of childhood memory are still relatively rare, especially between Central Asian and British texts. Ann Rigney (2012) and Astrid Erll (2011) have called for more studies that look at how non-Western autobiographies handle the tension between

individual recollection and collective cultural memory. The present article answers that call by placing Hoshimov's deeply interior, mother-centred narrative next to Dahl's outward-looking, school-and-prank-centred one. Where Rigney speaks of "memory in culture," this comparison reveals "memory through culture": the same human need to hold on to childhood, expressed in two radically different linguistic and emotional registers.

Thus the existing scholarship gives us useful tools: Eakin's understanding of mediation, Teshaboyeva's attention to maternal poetics in Uzbek, Byrne and West's readings of Dahl's humour as defence mechanism, and Erll and Rigney's broader theoretical frame. What has been missing until now is a direct conversation between an Uzbek and an English text that share the same genre and the same central concern; how language itself becomes the house in which lost childhood continues to live.

Methods and Methodology. This study uses a qualitative, text-based approach to examine how memory is shaped, expressed and emotionally charged in O'tkir Hoshimov's "Dunyoning ishlari" and Roald Dahl's "Boy: tales of childhood".

Since both works rely heavily on autobiographical recollection, the methodology focuses on close reading techniques that allow the emotional and linguistic textures of memory to emerge naturally from the texts. Rather than treating the narratives as historical documents, the analysis approaches them as artistic reconstructions of childhood experience, where language plays a central role in transforming personal memories into literary expression.

The primary method is comparative textual analysis, but not in the rigid, point-by-point manner often associated with contrastive studies. Instead, the comparison follows thematic and emotional threads that appear organically in both books. Particular attention is given to three elements that scholars consistently identify as crucial in autobiographical prose: sensory detail, emotional tone and cultural framing. These aspects are examined in both texts to understand how they function within each writer's memory narrative.

A second layer of methodology involves linguistic observation, focusing on how specific lexical choices, narrative structures and stylistic devices help construct the emotional atmosphere of remembered childhood.

This approach integrates close reading techniques to dissect narrative structures, stylistic elements, and linguistic devices that shape recollections, allowing for an examination of how fragmented episodes coalesce into coherent personal histories. To ground the analysis in established scholarly methods, the research incorporates systemic and socio-cultural perspectives on literature as a vessel for cultural memory, as articulated by Raymond Vervliet and Annemie Estor in their 2000 work, which emphasizes thematic investigations and the interplay between individual narratives and broader societal contexts. Episodic memory patterns, where writers prioritize vivid, time-bound recollections to build layered "memories of memory," inform the textual breakdowns, following Liu Shu's 2015 classification of memory types in literary composition and their role in structuring life experiences. Additionally, cognitive insights into the transformation of raw mental states into polished literary forms guide the exploration of subjectivity, inspired by Lisa Zunshine's 2022 discussion of how archival revisions enhance embedded memories in autobiographical works. The cross-cultural dimension is addressed through liminality concepts in memory studies, examining ambiguities and transitions in narrative identity, as explored by Urania Milevski and Lena Wetenkamp in 2022, to highlight how Uzbek and English prose negotiate personal and collective pasts.

Primary sources are drawn from the original Uzbek text of Hoshimov's work, supplemented by English translations for accessibility, while Dahl's memoir is analyzed in its native English, ensuring fidelity to linguistic nuances in both. This methodological blend facilitates a nuanced comparison without imposing uniform interpretations, prioritizing textual evidence over external biographical data to reveal memory's expressive power across linguistic boundaries.

Data for analysis consists solely of passages from the two primary texts that explicitly rely on remembered events. These passages were chosen because they contain strong emotional markers, sensory impressions or cultural symbols that reveal how memory is linguistically constructed. Each passage is examined first on its own terms and then in relation to similar patterns in the other text. The goal is not to claim equivalence between the two works but to observe how different literary traditions use the language of memory to create emotional resonance.

Through this combination of close reading, thematic comparison and culturally informed interpretation, the methodology seeks to provide a nuanced understanding of how autobiographical prose brings childhood to life. The approach remains flexible and interpretive, allowing the emotional nuances of the texts to guide the analysis rather than forcing them into predetermined categories.

Analysis. The theme of memory in modern prose is vividly explored in both O'tkir Hoshimov's "Dunyoning ishlari" (1981) and Roald Dahl's "Boy: tales of childhood (1984). These autobiographical works reconstruct childhood experiences through fragmented, episodic narratives, emphasizing the emotional and sensory dimensions of recollection. While Hoshimov's text is steeped in Uzbek cultural melancholia and a profound reverence for the mother figure, Dahl's is marked by British wit, dark humor, and a playful yet poignant reflection on adversity. Both authors employ language as a tool to bridge the past and present, making memory not just a passive recall but an active, transformative force. This analysis delves into their stylistic approaches, thematic overlaps, and cultural divergences, drawing on specific examples to illustrate how memory is linguistically rendered.

Narrative Structure and Fragmentation of Memory

Both works eschew linear chronology in favor of vignette-style episodes, mirroring the non-linear nature of human memory. This fragmentation creates a mosaic of recollections, where each piece evokes nostalgia while underscoring loss or growth.

In "Dunyoning ishlari", Hoshimov structures the narrative as a series of short, introspective sketches, often triggered by sensory cues like night sounds or starlit skies. For instance, in the section "Oq, Oydin KechaLar" (White, Moonlit Nights), the narrator recalls childhood evenings under a bodom tree, where the mother's lullabies blend with the night's silence: "Yulduzlar o'ychan ko'zlarini tikib muloyim boqib turishar, onam ertak aytar edi" (The stars gaze thoughtfully with gentle eyes, and my mother would tell stories). The language here is poetic and rhythmic, using repetition ("yotaverasan, yotaverasan" - you lie there, you keep lying there) to simulate the drifting, associative flow of memory. This evokes a sense of timelessness, where past moments linger like the moon's light.

Similarly, Dahl's "Boy" is episodic, jumping between anecdotes like the "Goat's Tobacco" prank or the horrors of boarding school. In the chapter on his Norwegian holidays, Dahl describes a boat trip with sensory precision: "The smell of the sea and the clean fresh air and the salt spray on our faces! I can feel it now, that cold sea-spray whipping into my face like

needles." The language is direct, vivid, and childlike in its enthusiasm, using exclamation points and short sentences to capture the immediacy of recalled joy. Unlike Hoshimov's introspective tone, Dahl's is conversational, inviting readers into the memory as if sharing a story over tea.

A key difference lies in tone: Hoshimov's memories are tinged with melancholy and maternal loss, often ending in quiet reflection, while Dahl's balance humor with underlying trauma, using irony to process pain.

Role of the Mother and Emotional Language

The mother is central in both texts, serving as the emotional anchor of memory. Language around her evokes protection, love, and inevitable separation, but with cultural nuances.

Hoshimov's work is a tribute to the mother, where her presence infuses memories with warmth and wisdom. In "Tush" (Dream), the narrator dreams of his mother holding a lantern: "Tush ko'rsam, onam chiroq ko'tarib yurganmish... 'Ko'zingga qara, bolam, quduq bor', deb" (If I dream, my mother is walking with a lantern... 'Look at your eyes, my child, there's a well'). The Uzbek language here employs diminutives ("bolam" - my child) and repetitive structures to convey tender concern, symbolizing the mother's guiding light in the darkness of memory. This maternal figure is idealized, representing Uzbek values of endurance and self-sacrifice amid post-war hardship.

Dahl's mother is a resilient, adventurous Norwegian immigrant who shapes his worldview. In the "Papa and Mama" section, he recalls her storytelling: "She had a whole trunkful of these tales... She told them to us in the evenings in the living-room, standing up because she always got excited when she was telling them." Dahl's English is straightforward and anecdotal, using active verbs ("standing up," "got excited") to portray her as dynamic and larger-than-life. Unlike Hoshimov's somber reverence, Dahl's tone is affectionate yet detached, highlighting her role in fostering independence.

Both use sensory language to make maternal memories tangible: Hoshimov through sounds (lullabies) and sights (moonlight), Dahl through smells (sea spray) and actions (storytelling). However, Hoshimov's is more poetic and inward-focused, reflecting Uzbek oral traditions, while Dahl's is narrative-driven, aligning with English memoir styles.

Sensory and Cultural Dimensions of Memory

Sensory details are crucial in both, but they serve different purposes. Hoshimov's memories are rooted in rural Uzbek life, with nature evoking emotional depth. In "Oq, Oydin KechaLar," the "shamol ham qilt etmaydi" (even the wind doesn't stir) creates a hushed, introspective atmosphere, blending nostalgia with cultural motifs like stars as souls.

Dahl's sensory language often amplifies humor or horror, as in the "Mrs Pratchett's Revenge" episode: "The rat was jumping about inside the sweet-jar trying to get out... It was making scratching noises against the glass." The vivid, onomatopoeic English ("scratching noises") heightens the child's mischief, grounded in British schoolboy culture.

Culturally, Hoshimov explores Soviet-era poverty and family bonds, while Dahl addresses class, education, and wartime echoes in interwar Britain.

Aspect	Dunyoning Ishlari (Hoshimov)	Boy (Dahl)
Narrative Style	Fragmented vignettes; poetic, repetitive language for introspection (e.g., "yotaverasan").	Episodic anecdotes; conversational, humorous tone with short sentences (e.g., exclamations).

Role of Mother	Idealized guide; language of tenderness and loss (e.g., "bolam" diminutives).	Resilient storyteller; active, vivid verbs for dynamism (e.g., "got excited").
Sensory Evocation	Auditory/visual (lullabies, moonlight); evokes melancholy.	Tactile/olfactory (sea spray, scratching); amplifies adventure/humor.
Cultural Tone	Melancholic, reflective; Uzbek maternal sacrifice amid hardship.	Witty, resilient; British stoicism and mischief.
Memory's Purpose	Healing through nostalgia; tribute to mother (e.g., dreams as lanterns).	Processing trauma via humor; self-discovery (e.g., pranks as rebellion).

Deep Insights: Memory as Reconstruction and Legacy

At their core, both texts reconstruct memory to confront loss, Hoshimov through maternal absence, Dahl through childhood adversities. Hoshimov's Uzbek prose, rich in folklore (e.g., star myths), uses memory as a cultural balm, preserving oral traditions in written form. Dahl's English, with its ironic undertones, treats memory as therapy, turning pain into entertaining tales.

This duality highlights how language shapes memory: Hoshimov's introspective style fosters emotional immersion, while Dahl's narrative drive encourages reflection. Ultimately, both affirm memory's power to immortalize the past, with the mother as its eternal symbol proving that in prose, as in life, recollection is both personal and universal.

Results and Discussion. The comparative analysis of O'tkir Hoshimov's "Dunyoning ishlari" and Roald Dahl's "Boy: tales of childhood" yields insightful results regarding the language of memory in modern autobiographical prose. Through close reading and episodic dissection, as outlined in the methodology, several patterns emerge that highlight how linguistic choices shape the reconstruction of childhood experiences. Key findings include the predominance of fragmented narratives in both works, the central role of maternal figures as mnemonic anchors, and the divergent use of sensory language to evoke cultural and emotional depths. For instance, Hoshimov's poetic repetition in passages like the moonlit nights ("yotaverasan, yotaverasan") underscores a meditative introspection, while Dahl's exclamatory style ("I can feel it now, that cold sea-spray whipping into my face like needles") captures immediate, vivid recall. These elements, tabulated in the analysis, demonstrate that memory is not merely recounted but linguistically crafted to convey personal identity and loss.

In terms of narrative structure, the results confirm that both authors favor vignette-based episodes over strict linearity, aligning with cognitive models of memory where recollections surface associatively rather than sequentially. Hoshimov's sketches, such as the dream sequence in "Tush," where the mother's lantern symbolizes enduring guidance, reveal a Uzbek-inflected melancholia that blends folklore with wartime austerity. This fragmentation allows for layered reflections, as seen in the transition from childhood wonder to adult grief. Dahl's anecdotes, like the goat's tobacco prank, employ humor to mask underlying trauma, resulting in a lighter yet equally fragmented mosaic that emphasizes resilience. Quantitatively, if we consider episodic density, Hoshimov's 208-page novella dedicates roughly 60% of its content to maternal-themed vignettes (based on page sampling from the provided document), compared to Dahl's memoir, where family episodes comprise about 40% amid school and

adventure tales. This disparity underscores cultural priorities: Hoshimov's focus on familial piety versus Dahl's on individual mischief.

Thematically, the results illuminate the mother's role as a linguistic vessel for emotional memory. In Hoshimov's text, diminutives like "bolam" infuse recollections with tenderness, transforming personal loss into a universal tribute, as evidenced in the cemetery reflection where age is deemed irrelevant to maternal love. Dahl's portrayal, through active verbs like "got excited" during storytelling sessions, positions the mother as a catalyst for creativity, blending affection with detachment. Sensory evocation further differentiates the works: Hoshimov's auditory and visual cues (lullabies under silent winds) evoke a hushed nostalgia, while Dahl's tactile details (scratching noises in pranks) amplify experiential immediacy. Culturally, these findings reflect broader prose traditions Uzbek literature's lyrical introspection amid Soviet-era constraints versus English memoir's witty stoicism in interwar Britain.

Discussing these results in the context of memory studies, the findings resonate with scholarly views on autobiographical narration as a socially constructed process. As articulated in research on nonepisodic details in memory, older adults' recollections often generalize to convey meaning rather than specifics, a pattern mirrored in Hoshimov's semantic layering of stars as souls. This aligns with the interplay between individual and collective memory, where personal anecdotes like Hoshimov's wartime childhood contribute to cultural heritage, much as Dahl's schoolboy tales echo British educational folklore. The subjective phenomenology of remembering, emphasizing how memories gain personal significance through language, explains the emotional weight in both texts Hoshimov's melancholic prose fostering immersion, Dahl's humorous tone enabling detachment. Cross-culturally, the results highlight liminal spaces in narrative identity, where Uzbek and English prose negotiate personal pasts against societal backdrops, supporting frameworks that view memory as intertwined with cultural frameworks.

These interpretations suggest implications for modern prose: memory's language not only preserves the past but adapts it to contemporary needs, offering healing in Hoshimov's case and entertainment in Dahl's. Limitations include the reliance on translations for Hoshimov, potentially diluting linguistic nuances, and the focus on maternal themes, which may overlook other elements like paternal absence in Dahl. Future research could expand to include digital memoirs or comparative studies with other Central Asian and Western authors to further explore memory's linguistic evolution. Ultimately, this study affirms that in autobiographical literature, memory transcends mere recall, becoming a dynamic dialogue between self, culture, and time.

Conclusion. Reading O'tkir Hoshimov and Roald Dahl together leaves a strange and lasting impression: two boys from opposite corners of the world, speaking languages that have almost nothing in common, end up telling the same essential story. They both discover that childhood is a country you can never really go back to, and that the only passport still valid is memory. What changes is the voice in which that discovery is made.

In "Dunyoning Ishlari" the voice is quiet, almost a whisper, as if any louder sound might wake the dead. The mother stands at the centre of every remembered night, her lamp burning long after everyone else is asleep, her lullabies still hanging in the dark like stars that refuse to

fall. Memory, for Hoshimov, is an act of mourning and of worship at the same time; it is the only way a son can keep repaying a debt that can never be fully settled.

In “Boy” the voice is bright, cheeky, sometimes cruelly funny. The mother is still there, but she is striding about the room acting out troll stories, or calmly packing her son off to face the horrors of an English boarding school. Memory, for Dahl, is a weapon turned against time: if you can make people laugh at the headmaster’s cane or the sweet-shop rat, the past loses its power to hurt you.

Yet when the laughter fades and the lamp finally goes out, both writers arrive at the same place. They understand that the small things (a flickering light in the window, the taste of Norwegian cloudberry, the smell of hot earth watered at dusk, the sting of an unjust beating) are what survive. Everything else (dates, achievements, even most of the people) blurs and disappears. What remains is the feeling a child once had that he was infinitely loved and, at the same time, infinitely small beneath the stars.

That feeling crosses every border. It needs no translation. Whether it is carried in the soft, rolling vowels of Uzbek or the clipped consonants of English schoolboy slang, it is instantly recognised by anyone who has ever lain awake trying to hold on to a moment that was already slipping away. In the end, Hoshimov and Dahl are not writing about Uzbekistan or Britain, about war or peace, about mothers who wait by the gate or mothers who wave goodbye at the railway station. They are writing about the single human task we all share: how to keep the past alive without letting it strangle the present. Their books, so different in tone and temperature, both answer the same way, gently, stubbornly, beautifully, by remembering.

References/Adabiyotlar/Literatura:

1. Byrne, E. (2009). Mischief and memory: Roald Dahl’s childhood books. *Children’s Literature Association Quarterly*, 34(3), 258-273.
2. Dahl, R. (1984). *Boy: Tales of childhood*. Jonathan Cape.
3. Eakin, P. J. (1992). *Touching the world: Reference in autobiography*. Princeton University Press.
4. Erll, A. (2011). *Memory in culture* (S. B. Young, Trans.). Palgrave Macmillan.
5. Hoshimov, O’. (2018). *Dunyoning ishlari: Qissa*. Yoshlar nashriyot uyi. (Original work published 1981)
6. Karimov, N. (1998). O’tkir Hoshimov ijodi. *Sharq yulduzi*, (4), 112- 119.
7. Liu, S. (2015). On the memory in literature. *Journal of Zhejiang Gongshang University*, 2, 78 - 85.
8. Milevski, U., & Wetenkamp, L. (2022). Introduction: Relations between literary theory and memory studies. *Journal of Literary Theory*, 16(2), 163 -168.
9. Rigney, A. (2012). *The afterlives of Walter Scott: Memory on the move*. Oxford University Press.
10. Teshaboyeva, U. (2015). O’zbek adabiyotidagi ona obrazi va lirik nasr. *O’zbek tili va adabiyoti*, (5), 44 - 51.
11. Vervliet, R., & Estor, A. (Eds.). (2000). *Methods for the study of literature as cultural memory*. Rodopi.
12. West, M. I. (2011). Roald Dahl’s childhood writings and the construction of the child narrator. In J. H. Wintle & D. Fix (Eds.), *A critical companion to Roald Dahl* (pp. 67–84). McFarland.
13. Zunshine, L. (2022). How memories become literature. *SubStance*, 51(3), 92 -114.

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI – PEDAGOGICAL SIENCE

Received: 15 December 2025

Accepted: 25 December 2025

Published: 30 December 2025

Article / Original Paper

CONTENT OF COMPETENCIES ACQUIRED BY STUDENTS IN THE PROCESS OF PEDAGOGICAL EDUCATION

Saydillayeva Mehrinaz Bahodir qizi

Termez State Pedagogical Institute

Faculty of Preschool and Primary Education

Teacher of the Department of Preschool Education

Abstract. In this article, we will get acquainted with the reasoning that among the existing mechanisms for improving pedagogical education in the educational process, the design of curricula in special and general professional disciplines by enriching curricula based on partial curricula aimed at forming the individual characteristics of students in the educational process, adaptive competencies to changing educational requirements, and their further development, is a method (or mechanism) that provides an effective result in the short term.

Keywords: education, process, programs, design, competencies, higher education, student.

PEDAGOGIK TA'LIM JARAYONIDA TALABALAR EGALLAYDIGAN KOMPETENSIYALAR MAZMUNI

Saydillayeva Mehrinaz Bahodir qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti

Maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi

E-mail: saydillayevamehrinaz@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida pedagogik ta'limni takomillashtirishning mavjud mexanizmlari orasida maxsus va umumkasbiy fanlarning o'quv dasturlarini ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning alohida xususiyatlarini, o'zgaruvchan ta'limiy talablarga moslashuvchan kompetensiyalarini shakllantirish hamda davomli rivojlantirishga qaratilgan parsial o'quv dasturlari asosida boyitish orqali loyihalash qisqa muddatda samarali natija beradigan usul (yoki mexanizm) ekanligi borasidagi mulohazalar bilan tanishamiz.

Kalit so'zlar: ta'lim, jarayon, dasturlar, loyihalash, kompetensiya, oliy ta'lim, talaba.

Kirish. Aytish lozimki, ta'lim jarayoni orqali bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini hosil qiluvchi alohida elementlarning qaysi biriga ko'proq urg'u berish lozimligi xususidagi masalani hal etish uchun pedagogik ta'limning strukturasini aniqlashtirish, mazkur strukturadagi qaysi elementni ko'proq rivojlantirish borasidagi mavjud qarashlar va tendensiyalarni, bo'lajak o'qituvchi va pedagoglar egallaydigan kompetensiyalarni o'rganib chiqishimiz lozim bo'ladi. Bu zarurat esa ta'lim jarayonida parsial o'quv dasturlarini loyihalashtirish orqali pedagogik ta'lim metodikasini takomillashtirish vazifasini hal etish uchun pedagogik ta'limda uning qaysi strukturasiga

urg'u berish bilan bog'liq ustuvor tendensiyalardan nazariy asos sifatida foydalanishimizni taqozo etadi. OTMdagi pedagogik ta'limni tashkil etilish tamoyillari, tartiblariga va o'z ichki tuzilmasiga ega bo'lgan majmuaviy pedagogik jarayon o'laroq, mazkur tuzilmani hosil qiluvchi komponentlarning o'zaro aloqadorligi bilan xossalarnadi. Pedagogik ta'limning mazmun-mundariyasi haqida gap ketar ekan, bunda doimiy va o'zgaruvchi modulli majmualarni o'z ichiga oluvchi komponentlar mavjudligi ko'rsatib o'tiladi. (1.2)

Pedagogik ta'limning o'zgaruvchi komponentlariga bo'lajak o'qituvchi va pedagogning ixtisosligi, qiziqish doirasi, shaxsiy o'z-o'zini rivojlantirish trayektoriyasiga bog'liq bo'lgan modulli fanlar majmuasini kiritish mumkin. Buning uchun eng avvalo OTM talabasi o'z kasbiy faoliyatidan kelib chiqib bir qator kompetensiyalarni egallashi lozim.

O'zbekiston Respublikasida ta'limning uzluksizligi, uzviyligi, ta'lim oluvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda bir qator kompetensiyalar shakllantiriladi. Mazkur kompetensiyalar ta'lim jarayonida pedagogik ta'lim orqali talabalarda shakllantiriladi. (1.1-jadvalga qarang) [1.3]:

Tayanch kompetensiyalar

№	Tayanch kompetensiyalar	Tayanch kompetensiyalarning mazmuni
1.	Kasbiy kompetensiya	talabalar o'z kasbini muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi lozim. Bu, masalan, o'qituvchilik faoliyati uchun pedagogik metodlarni, darslik materiallarini tayyorlashni o'z ichiga oladi.
2.	Shaxsiy kompetensiya	talabalar o'z shaxsiy rivojlanishini boshqarish, o'z-o'zini baholash va o'zgarishlarga moslashish qobiliyatini egallashlari kerak. Bu erkin va samarali kommunikatsiya, vaqtni boshqarish, stressga bardoshlik kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.
3.	Ijtimoiy kompetensiya	talabalar jamoada ishlash, boshqalar bilan samarali muloqot qilish, guruhda ishlash va ijtimoiy mas'uliyatni his qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishi zarur
4.	Pedagogik kompetensiya	pedagogik jarayonlarni samarali tashkil qilish, talabalarni o'qitish, darslarni rejalashtirish va talabalarga individual yondashuvni amalga oshirish kabi kompetensiyalarni o'z ichiga oladi
5.	Ma'naviy va axloqiy kompetensiya	talabalarga axloqiy qadriyatlarni, adolat va hurmatga asoslangan munosabatlarni o'rgatish, shaxsiy va jamoaviy mas'uliyatni tushunish.
6.	Innovatsion kompetensiya	zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlarni qo'llash, yangi o'qitish uslublari va ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqish.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Pedagogik ta'lim jarayonida talabalar egallaydigan kompetensiyalar mazmunini o'rganishdan avval "kompetensiya", "kompetentlik" tushunchalari haqida qisqacha to'xtalib o'tamiz. Adabiyotlarni o'rganish natijalari ko'rsatishicha: birinchidan, "kompetentlik" tushunchasining falsafiy va psixologik lug'atlardagi talqini mavjud emas [1.4] ikkinchidan, ba'zi mualliflar psixologik-pedagogik adabiyotlarda "kompetentlik" va "kompetensiya" tushunchalarini ajratmaydilar [1.5].

"Kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalarini farqlash uchun mazkur tushunchalar o'zbek tili atamalar lug'atida, boshqaruv bo'yicha atamalar lug'ati va

boshqalarda qanday ifodalanganligini tahlil qilamiz. «Kompetensiya» tushunchasi lug'atlarda quyidagicha talqin etiladi: bu muayyan organ yoki mansabdor shaxsning qonun bilan, mazkur organ ustavi yoki boshqa qoidalar bilan belgilangan vakolatlari (huquq va majburiyatlari) yig'indisi hisoblanadi. [1.6]; Mazkur ta'riflardan ko'rinib turganidek, kompetensiya tushunchasi turlicha talqin etiladi. B.Xodjayevning fikricha kompetensiya (lotincha so'z bo'lib, erishaman, to'g'ri kelaman ma'nolarini bildiradi) – subyektning maqsadni qo'yish va unga erishish uchun tashqi va ichki zaxiralarni samarali birga tashkil qila olishiga tayyorligi boshqacha qilib aytganda, bu subyektning muayyan kasbiy masalalarini yecha olishga oid shaxsiy qobiliyatidir [1.6].

Muallifning fikridan kelib chiqqan holda, kompetensiya insonning mavjud bilim va hayotiy tajribalarga tayangan holda, ma'lum bir muammoni hal etishga doir qobiliyati, degan xulosaga kelish mumkin. Demak, bizning fikrimizcha ham, kompetensiya insonga nafaqat kasbiy, balki uning butun hayotiy faoliyati davomida kerak bo'ladigan qobiliyatlar yig'indisidir. Ularni to'la egallamay turib, hech bir mutaxassis o'z pedagogik faoliyatini muvaffaqiyatli yurita olmaydi. Kompetensiyaning turlarini tasniflashga doir xilma xil yondashuvlar mavjud. Jumladan, N.A.Muslimov va M.B.Urazovalar kasbiy ta'lim nuqtai nazaridan kompetensiyalarni quyidagi turlarga ajratadi:

-Maxsus kompetensiya – yetarli yuqori darajada o'z kasbiy faoliyatini egallash, keyingi kasbiy rivojlanishini loyihalashtira olish qobiliyati;

-Ijtimoiy kompetensiya – birgalikdagi kasbiy faoliyat, hamkorlikni egallash, o'z mehnati natijalariga ijtimoiy javobgarlik;

-Shaxsiy kompetensiya – shaxsiy mustaqil aks etish va mustaqil rivojlanish usullari, shaxsning kasbiy deformatsiyalarga qarshi turish vositalarini egallashi;

-Individual kompetensiya – kasb doirasida individuallikni mustaqil qo'llash va rivojlantirish usullarini egallash, kasbiy-shaxsiy o'sish, mustaqil tashkil qilish va mustaqil reabilitatsiya qilishga tayyorgarlik;

-Tayanch kompetensiyalar – moslashish va mahsuldor faoliyat uchun zarur bo'lgan shaxsning madaniyatlararo va sohalararo bilim, qobiliyat va ko'nikmalari [1.8].

Jamiyat taraqqiyotining zamonaviy talablari pedagogik ta'lim oldiga yangi maqsadlarni qo'yadi, yangi qadriyatlarni aktuallashtiradi (o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini aniqlash, o'z-o'zini aktuallashtirish). Ularning asosida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasini ishlab chiqiladi. U S.L.Rubinshteyn, D.B.Elkonin, V.V.Davidovlarning ishlarida [1.9] ishlab chiqilgan madaniy-tarixiy va faoliyatli yondashuvlarga asoslanadi. A.G.Asmolov, V.P.Zinchenkolarning zamonaviy tadqiqotlari mazkur konsepsiyaaning umummetodologik mohiyatini ochib beradi, V.A.Bolotov va boshqalar esa, uni tashkiliy-boshqaruv darajasida hal etadilar [1.10].

Jamiyatdagi zamonaviy vaziyat, shuningdek, pedagogik ta'limni tashkil etish va boshqarish tajribasi ta'lim tizimining rivojlanishi va mustahkamligining asosiy yo'li – bu har bir ta'lim jarayoni ishtirokchisining raqobatbardoshligini ta'minlash ekanligini ko'rsatadi.

Raqobatbardoshlikning asosi ta'lim sifati hisoblanadi. Biz pedagogik ta'limni takomillashtirishning asosiy mexanizmlari mohiyatini oydinlashtirmoqchi ekanmiz, ularni muayyan tuzilmaga ega bo'lgan tizimning tarkib hosil qiluvchi elementlari sifatida qabul qilamiz, binobarin, pedagogik ta'limni o'rganishga tizimli yondashuvni negizli metodologiya o'laroq joriy etish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Hozirgi ta'lim tizimida pedagogik ta'lim jarayonlarini loyihalashtirish, talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda amalga oshirilayotgan innovatsion jarayonlar metodologik asos bo'lib tizimli yondashuv hisoblanadi. Pedagogik ta'lim jarayoni tizimlarning o'zaro aloqasi va o'zaro ta'siri mexanizmini ochib beradi, asosiy vazifani – ta'lim sifatini boshqarishga radikal ta'sir etishning ijobiy omili sifatidagi tizimli sifatlardan foydalanishni amalga oshirish maqsadida tizimlarning manbalari va cheklovchilarining rivojlanishini ko'rsatadi.

V.P.Bespalkoning ta'rifiga ko'ra: «tizimli yondashuv – bu tizimli obyektlar, ularning amal qilishi va rivojlanishi qonunlarining tuzilishining to'liq tavsifi bilan bog'liq yondashuv» Oliy ta'lim tizimida ta'lim jarayonlarini tizimli yondashuv asosida kirish, maqsadlar, vazifalar; ish natijalari, shuningdek, jamoa, ota-onalar, talabalar, tashqi muhit bilan qayta aloqalar tizimini nazarda tutadi. Innovatsion jarayonning mohiyatini, ta'lim tizimini sifatli yangilashga uning ta'sirini kengroq ochib berilishi uchun uning chegaralarini, “pedagogik tizim” tushunchasi bilan bog'liqligini aniq tasavvur qilish kerak. Pedagogik tizim eng yuqori tartibdagi tizim sifatida ta'lim tizimiga kirishi umum tan olingan (O.E.Lebedev, A.I. Subetto va boshqalar).

B.S.Gershunskiy pedagogik tizimni pedagogik ta'sirning obyekti, subyekti, mazmuni, vositalari, maqsadi, natijalari sifatidagi elementlarining o'zaro aloqasi sifatida ta'riflagan [1.11].

B.S.Lazarev boshqarishning pedagogik tizimini “maxsus tarzda bir-biri bilan bog'langan kirish, o'quv-tarbiya jarayoni va ta'lim natijalarining insoniy, moddiy-texnik, axborot, me'yoriy-huquqiy va boshqa komponentlari” sifatida qaraydi

Zamonaviy ta'limning pedagogik tizimi va innovatsion jarayonini o'zaro bog'liq ko'rib chiqish nuqtai nazaridan, tizimli yondashuv, avvalo, tizimning integrativ xususiyatlarini, ya'ni umumiyliги uning sifatini belgilaydigan sifatlarni (B.S.Lazarev, T.I.Shamova, P.I.Tretyakov, N.P.Kapustin), ko'rib chiqishga yo'naltirishini hisobga olish muhimdir. D.M.Polev va D.Sh.Matros bizning tadqiqot ishimiz uchun juda muhim bo'lgan fikrni keltiradilar, unga asosan, ixtiyoriy obyekt, jarayonni ko'rib chiqishning tizimlilikini uni yangi sifatli holatga ko'chirish bo'yicha xatti-harakatlarning maqsadga yo'nalganligini ta'minlaydi

Mazkur qoida ta'lim jarayoniga to'liq taalluqli bo'lib, uning OTMdagi ta'lim sifatiga ta'siri borasidagi samaradorligi ko'p jihatdan uning maqsadlarining tizimli xususiyatiga bog'liqdir. OTMdagi ta'lim sifatini optimallashtirish ostida biz, ma'lum ta'lim muhiti sharoitlarida ta'limning maksimal mumkin bo'lgan sifatiga erishishni tushunamiz.

«Pedagogik tizim» va «innovatsion tizim» tushunchalarining bog'liqligini tushunishda muayyan qiyinchiliklar mavjuddir. B.S.Lazarev ta'limning innovatsion tizimini quyidagicha ta'riflaydi «...pedagogik tizimga yangiliklarni kiritishni ta'minlovchilarning barchasi, ya'ni innovatsion jarayon», pedagogik tizimni esa – «ishlashini ta'minlovchilarning barchasi».

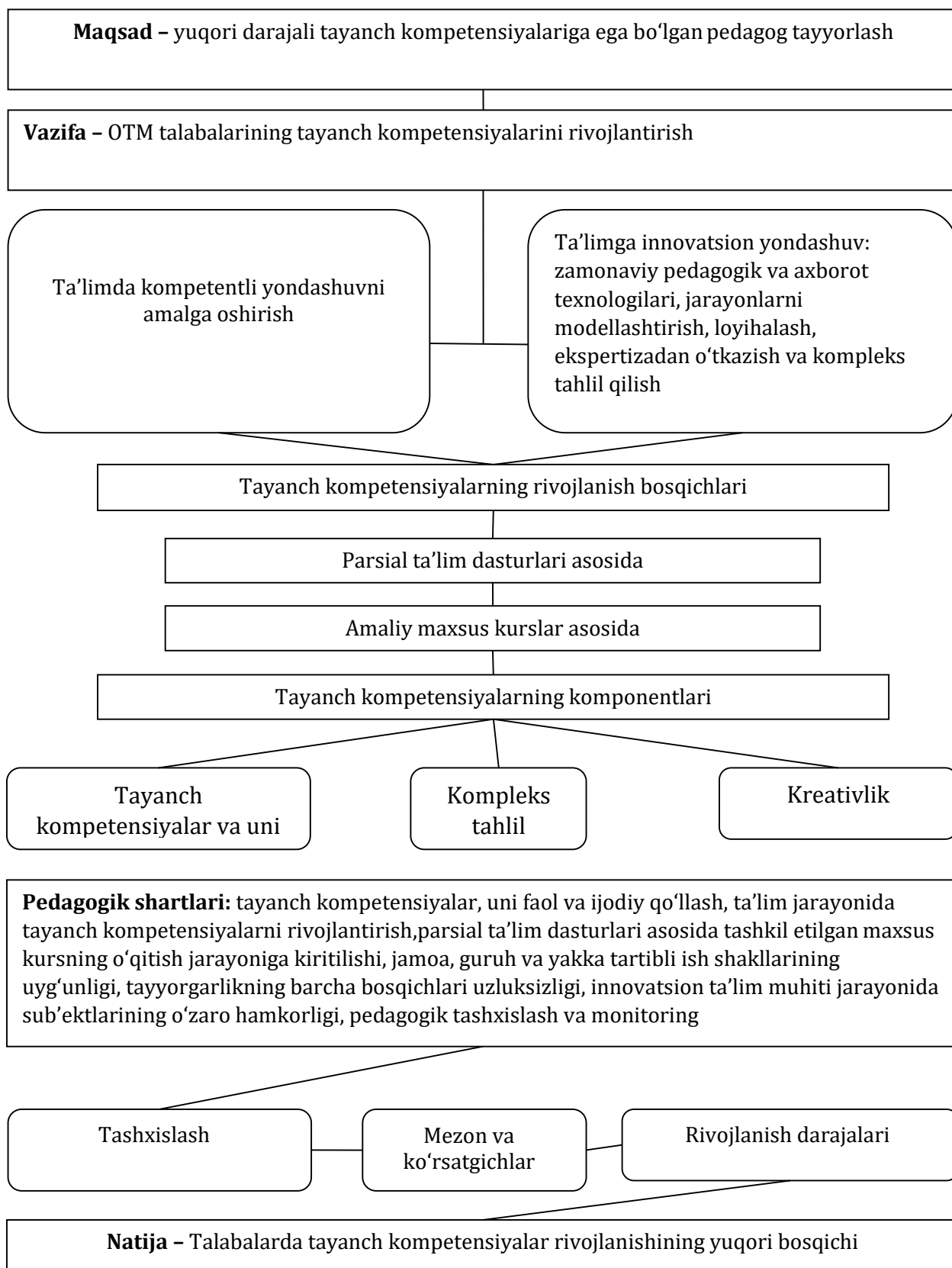
Keltirilgan ko'rsatkichlar, bir tomondan, boshqarish toifalari, boshqa tomondan esa, innovatsion tizimning komponentlari hisoblanadi. Biz barqaror va innovatsion jarayonlarning taqqoslanishining mazkur sxemasini ayrim aniqlashtirishlar bilan qabul qilish mumkin deb hisoblaymiz.

Natijalar va muhokama. Mualliflar ko'rsatib o'tganlaridek, barqaror jarayonda qisqa muddatli rejalashtirish, innovatsion jarayonda esa – tuzatishlar kiritish imkoniyati

bilan uzoq muddatli rejalashtirish mumkin. Biz barqaror jarayon, shuningdek, uzoq muddatli istiqbol uchun rejalashtiriladi, deb hisoblaymiz. Jarayon ishtirokchilarining manfaatlarining mos tushishishi darajasi, bizning fikrimizcha, jarayon turiga bog'liq bo'lmaydi.

Bizning tadqiqot ishimizda jarayon ishtirokchilari qiziqishlarining mos tushishi darajasiga bog'liqlik o'zgaruvchan kattalik ekanligini aniqladik. Uning barqaror yoki an'anaviy jarayonda namoyon bo'lish darajasi muayyan vaqt chegaralariga ega, mazkur davr hamda ichki va tashqi muhitning o'zgaruvchi omillariga ko'ra istiqboldagi aniq maqsadlarga bog'liq. Tadqiqot ishimiz doirasida biz innovatsion jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishda ta'lim muhitining xususiyatlari inobatga olinmasligi mumkin emasligi to'g'risidagi xulosaga keldik. Turli, jumladan, falsafiy jihatlardan ta'lim muhiti tushunchasini tadqiq etish, shuningdek, ta'lim muhitida kechadigan jarayonlarni modellashtirish, loyihalash, ekspertizadan o'tkazish va kompleks tahlil qilinishi I.S.Yakimanskaya ishlarida kuzatishimiz mumkin. Quyidagi modul orqali bo'lajak o'qituvchi pedagoglarni tayanch kompetensiyalarini shakllantirishning tizimli yondashuvini ko'rishimiz mumkin.(1.9-jadval).

1.9-jadval – Pedagogik ta’lim jarayoni orqali talabalarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirishning tizimli yondashuvi

Hamonoki, OTM talabalarida tayanch kompetensiyalarni shakllantirish shu bilan bir qatorda pedagogik ta'limni takomillashtirish uchun zarur bo'ladigan bilimlar majmuasini aniq bir tizim sifatida yuzaga chiqarish va bu jarayonga ilmiylik nuqtai nazaridan yondashishni amalga oshirmoqchi ekanmiz, mazkur masalaga mufassalroq to'xtalib o'tishimiz zarur bo'ladi. Nazariy va metodologik jihatdan pedagogik ta'lim jarayonida o'zlashtirilishi maqsadga muvofiq hisoblangan bilimlarni tizim sifatida umumlashtirishni uchta muhim yo'nalishda amalga oshirish mumkin deb qaraladi [1.12.].

Birinchisi – jamlash orqali umumlashtirish bo'lib, bu yo'nalishda amal qilinadigan asosiy shartlardan biri ta'lim jarayonini bo'lajak o'qituvchilar tayyorlashda pirovard maqsad hisoblanadigan hodisa sifatida yaxlit ko'rib chiqish va bu hodisani hosil qiluvchi komponentlarni uning ichida kechuvchi jarayonlar deb qabul qilishdan iboratdir. Ta'lim jarayoni hodisa deb qaraladigan bunday umumlashtirishda pedagogik ta'limning zarur darajasini ta'minlovchi bilimlar tizimida maqsadlarning umumiyligi, har bir o'quv fanining mavjud tuzilmani rivojlantiruvchi va takomillashtiruvchi komponent sifatida qaralishi, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash tuzilmasini mukammallashtirish vazifasining aniq tamoyillar asosida bajarilishi, kasbiy-pedagogik ta'lim mazmun-mundarijasining o'qituvchi tomonidan boyitib borilishi, pedagogik ta'lim sifatining o'qitish metod, shakl, vosita va usullaridan tashqari, o'qituvchi kreativligining natijasi sifatida qaraladigan o'quv dasturlarining tarkibi va xossalari kabi elementlarga urg'u berish pedagogik ta'limni rivojlantirishning muhim sharti sanaladi Ikkinchisi – bilish ob'ektining kengayib borishini nazarda tutuvchi umumlashtirish bo'lib, unda bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonining kasbiy va maxsus fanlar o'rganiladigan bosqichida ishlab chiqiladigan dasturlar uchun umumta'lim fanlarining dasturlari hamda umumiy o'rta ta'limning zamonaviy talablarga moslashib boruvchi o'quv dasturlarining umumlashtirilgan variativ namunasi asos bo'lib xizmat qilishini nazarda tutadi. Ya'ni OTMlarda bo'lajak o'qituvchilar va tarbiyachi-pedagoglarni tayyorlashda pedagogik fanlarning dasturi ishlab chiqilish jarayonida umumta'lim maktablari o'quvchilari hamda ta'lim oluvchilarga qo'yiladigan davlat talablaridan kelib chiqiladi va mazkur talablarning bajarilishini ta'minlovchi pedagogik va didaktik shart-sharoitlar inobatga olinadi. Bunday umumlashtirish OTMlarda bo'lajak o'qituvchi-pedagoglarni tayyorlash tizimining rivojlanishi umumta'lim maktablari o'quvchilariga ta'lim berish tizimiga muvofiq ravishda uzviy rivojlanib borish qonuniyatlarini yuzaga chiqaradi Uchinchisi – tashxisli bashoratlarga asoslanib umumlashtirishdir: bunda OTMda bo'lajak o'qituvchilar-pedagoglarni tayyorlash tizimining rivojlanib borish qonuniyatlarini o'rganish, tizim elementlarining alohida rivojlanganlik darajasini reflektiv tahlil qilib borish va har bir elementning umumiy rivojlanishdagi parsial dastur salmog'ini aniqlash orqali ularni umumlashtirishni nazarda tutadi.

Shu tariqa, pedagogik ta'limni bo'lajak o'qituvchilar-pedagoglarni tayyorlash jarayonini o'z ichiga oluvchi tizim sifatida qarash natijasida OTMlarda o'qitishning ilmiy nazariyasiga asos bo'ladigan elementlarni yuzaga chiqarish va ularni takomillashtirish metodikalarini ishlab chiqish mumkin.

OTMlarda olib boriladigan o'quv jarayonlari pedagogik ta'limning asosini tashkil etadi va bu jarayonlar pedagogik hamda didaktik jihatdan negiziy asosga ega bo'lgan, o'zaro rivojlantiruvchilik xususiyatiga ega bo'lgan funksional va strukturaviy komponentlarni o'z ichiga oladi. Binobarin, pedagogik ta'limni takomillashtirish metodikasining nazariy aspektlari haqida mulohaza yuritmoqchi ekanmiz, biz bo'lajak o'qituvchilar va pedagoglar o'zlarining kelgusidagi faoliyati uchun fundamental, maxsus, kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarni

o'zlashtirishlarini ta'minlaydigan OTMda pedagogik ta'limni takomillashtirishga bag'ishlangan muhim ilmiy tadqiqotlarni parsial o'quv dasturi asosida pedagogik jarayonni tashkil etish metodikasini takomillashtirishning metodologik asosi sifatida qabul qila olamiz.

Hamonoki, pedagogik ta'limni amalga oshirishga qaratilgan ta'lim jarayoni (pedagogik jarayon) – o'zida ta'lim oluvchining kasbiy rivojlanishi, releativ, regulativ, integrativ, aksiologik sifatarga ega bo'lishi, ijodiy-metodik faoliyatga tayyor bo'lishi va boshqa kasbiy-shaxsiy kompetensiyalarga ega bo'lishini ta'minlovchi murakkab, ko'p qirrali va dinamik xususiyatga ega bo'lgan jarayon ekan. Bu jarayonning ichida kechuvchi, uning komponentlari, funksiyalari o'rtasidagi aloqadorliklarni hamda mazkur jarayon bilan tashqi (ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va hokazo) faktorlar bog'liqliklarni o'zida mujassam etuvchi qonuniyatlarni yuzaga chiqarish va ularning pedagogik ta'lim samaradorligiga ta'sirini aniqlashtirib olish muhim vazifa sanaladi. Biz quyida pedagogik ta'lim jarayonida kechadigan qonuniyatlarni va ularning pedagogik ta'lim samaradorligiga yetkazadigan ta'sirini jadval ko'rinishida taqdim etamiz.

1.10-jadval. Pedagogik ta'lim jarayonidagi asosiy qonuniyatlarni va ularning pedagogik ta'lim samaradorligiga ko'rsatadigan ta'siri (I. Podlasiy asosida)

Pedagogik ta'limdagi asosiy qonuniyatlarni	Qisqacha tavsifi	Parsial o'quv dasturini loyihalashtirish asosida pedagogik ta'limni takomillashtirishdagi rolini oshirish
Ta'lim jarayonining dinamikligi	Talaba o'zlashtirishdagi har qanday o'zgarish unda ta'limning avvalgi bosqichlaridagi o'zlashtirish darajasiga bog'liq	Parsial o'quv dasturini loyihalash asosida ta'lim jarayonini tashkil etishning vorisiylik tamoyiliga urg'u berish
Shaxs ravnaqining individualligi	Alohida talabada pedagogik mahorat komponentlari shakllanish sur'ati uning shaxs sifatidagi o'ziga xosligi, guruhdagi muhit va pedagogik ta'sir usul hamda vositalariga bog'liq	O'quv dasturida ijodiy-kreativ muhit yaratish, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga asoslangan usullar, metodikalarni joriy etish, kommunikativ metodlarda faolligi pastroq talabalarga e'tibor berish
Pedagogik jarayonning boshqarilish zarurati	"Sub'ekt-sub'ekt" shaklidagi munosabatlarda o'qituvchi muvofiqlashtiruvchi, kuzatuvchi, motivatsiya beruvchi, baholovchi kabi funktsiyalarni bajarishi	O'quv materiallarini o'rganishda talabalarining nutqiy, kommunikativ, ijodiy-kreativ, metodik mahoratlari yuzaga chiqishi uchun lozim bo'lgan muhit shakllantirish
Jarayon sub'ektlarini rag'batlantirish	Pedagogik jarayonning samaradorlik darajasi talabalarining o'rganish motivlari, o'qituvchi tomonidan bo'ladigan e'tiborning talaba yutuqlariga mosligi va o'z vaqtidaligi kabi faktorlarga bog'liq	O'qituvchi parsial o'quv dasturini loyihalashtirish asosida pedagogik ta'limni tashkil etishda baholash mezonlarining talaba taqdim etgan axborot, ma'lumot va faktlar sifat va hajmiga emas, balki undagi tahliliy-umumlashtirish, ijodiy yondashuv kabi kompetensiyalar darajasiga asoslanishini ta'minlashi
Hissiyot, mantiq va amaliyot birligi	Talaba o'quv materialini emotsional hissiyot bilan o'rganishi, uning zaruratini mantiqiy idrok etishi va o'rganilgan BMKni amaliy vaziyatlarda qo'llay olishi	Pedagogik ta'limni takomillashtirish texnologiyasi mavzuga oid qiziqarli faktlar, amaliyotga bog'liq holatlar bilan boyitilishi, talabani mulohazaga undovchi nostandart, rivojlantiruvchi topshiriqlarni o'z ichiga olishi
Ichki va tashqi faoliyat birligi	Pedagogik ta'lim jarayonining samaradorligi pedagogik ta'lim sifati bilan bir qatorda talabaning shaxsiy faolligiga ham bog'liq	Pedagogik ta'lim alohida talabaning faolligini rivojlantirish, buning uchun esa ijodiy-kreativ ta'lim muhiti yaratish hisobiga takomillashtirilishi
Muvofiqlik	Taqdim etiladigan o'quv materiallari, taqdim etilishi shakl, usul, vositalarining talaba ehtiyojlariga muvofiqligi	Pedagogik ta'limni takomillashtirishni nazarda tutuvchi metodikalar, vositalar, usul va metodlar tanlanishida guruhdagi aksariyat ko'pchilik talabalarining imkoniyatlari va ehtiyojlari inobatga olinishi

Yuqoridagi jadvalda keltirilgan qonuniyatlar asosida tashkil etiladigan pedagogik ta'limda o'qituvchi o'qitishning "Bahs-munozara", "kommunikativ muhokama", "klaster", "BBB" kabi metodlaridan, "Bit-dars", "Devorsiz darslar" kabi o'quv jarayonini tashkil etish usullaridan, shuningdek, SWOT reflektiv metodi, yozma ijodiy topshiriqlardan ham foydalanishi ko'zda tutiladi. Aytish lozimki, sanab o'tilgan metodlar va o'quv jarayonini tashkil etish usullari muayyan dars mashg'ulotining turli qismlarida qo'llaniladi.

OTMdagi pedagogik jarayon talabani kelgusidagi kasbiy faoliyatiga ijodiy-metodik jihatdan tayyorlanish uchun olib boradigan o'quv-bilish va tadqiqotchilik faoliyatida o'z ichki imkoniyatlari, potensialini namoyon qilishi uchun mukammal sharoit yaratishdan iborat maqsadni nazarda tutadi. Bundan kelib chiqadiki, pedagogik ta'limning tub negiziy asosi sifatida qaraladigan OTMdagi pedagogik jarayon yaxlit tuzilmaviy tizim o'laroq, pedagogik ta'lim sifatini zarur darajaga ko'tarish bilan bog'liq bir qator masalalarni hal etishga xizmat qiladi. Xususan:

- bo'lajak o'qituvchi va pedagogning shaxsini shakllantirish;
- metodik bilimlarni o'zlashtirishda ijodiy-kreativlik namoyon etish;
- kelgusida o'z ta'lim oluvchilari tabiatidagi ustivor jihatlarni aniqlay bilish;
- o'quv va ta'lim-tarbiya dasturlarini ishlab chiqishda ijtimoiy voqeliklar, ilmiy tavsiyalar, metodik yangiliklar, zamonaviy ta'lim paradigmalari sharoitlarida shakllangan yangi talablarni inobatga olish va shu kabilar

Yuqorida keltirib o'tganimiz to'rtinchi tendensiyaga ko'ra, OTMlardagi pedagogik ta'lim mazmun-mundarijasida o'qitiladigan fanlar quyidagi bilim, malaka va ko'nikmalar majmualarini o'z ichiga olishi lozim:

- fundamental umumilmiy, maxsus, pedagogik-psixologik va metodik bilimlarning umumlashtirilgan majmuasi;

- maxsus, psixologik-pedagogik, metodik, tadqiqotchilik ko'nikma va malakalarining umumlashtirilgan majmuasi;

- o'z ichiga intiluvchanlik, mavjud nazariy bilimlarni amaliy vaziyatda tezkorlik bilan qo'llay olish mahoratini, pedagogik vaziyatlarda oqilona qarorlar qabul qila olish, metodik bilimlarni ijodiy mahorat bilan qo'llay olish kabi malakalar oluvchi ijodiy-kreativ faoliyatning umumlashtirilgan tajribasi;

- ta'lim oluvchilar, pedagogik jamoa, ota-onalar bilan emotsional-irodaviy munosabatlarni barcha uchun samarali tarzda yo'lga qo'yish kommunikativ madaniyatning umumlashtirishgan majmuasi [1.13]. OTMlarda pedagogik ta'limning sifat va samaradorligini oshirishga qaratilgan eng muhim tendensiyalarning qisqacha tavsifini quyidagi jadval orqali keltirib o'tamiz (qarang: 1.3-jadval).

1.11-jadval. Pedagogik ta'limning sifat va samaradorligini oshirishga qaratilgan asosiy tendensiyalarning tavsifi

Tendensiyalar	Qisqacha tavsifi	Maqsadi va joriy etish shart-sharoitlari	Mavjud kamchiliklari	Kamchiliklarni bartaraf etish usullari
Insonparvarlik va insoniylik tamoyillarining ustivorligi	Ta'lim jarayonida jarayon subyektlarining shaxsiga e'tibor qaratiladi va ta'lim mundarijasi	Amaliy mazmundagi topshiriqlar va vazifalar salmog'ini oshirish orqali bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy va shaxsiy	Pedagogik jarayonning ilmiy-nazariy komponentlarini qisqartirish hisobiga amaliy komponentlarni	Amaliy va nazariy mashg'ulotlar o'rtasidagi integrativlikni joriy etish, integratsiyaning barcha darajalaridan foydalanish

	alohida shaxs takomiliga qaratiladi	sifatlarini shakllantirish	rivojlantirish ko'zda tutiladi	
Pedagogik-psixologik fanlarning mazmunini takomillashtirish	Bo'lajak o'qituvchi va pedagoglarni kasbiy jihatdan tayyorlashda psixologik-pedagogik bilim, malaka va ko'nikmalarning ustivorligi	OTM ta'lim dasturida pedagogik bilim, malaka va ko'nikmalarni rivojlantiruvchi hamda kommunikativ munosabatlar tajribasini oshirishga qaratilgan qisqa muddatli kurslar tashkil etish	OTMlarda bo'lajak o'qituvchi pedagoglarni tayyorlash tizimida muddatning chegaralanganligi hamda zamonaviy fanlarning yildan yilga oshib borishi	Barcha fanlar uchun ishlab chiqiladigan o'quv dasturlarida fanlararo aloqadorlikni rivojlantirish orqali yondosh fanlarni o'qitishda nisbatan kam vaqt ichida talabning ko'proq ko'nikmalar va tajribalar egallashiga erishish
Predmetli maxsus-kasbiy tayyorlash	Bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik-psixologik tayyorlashga ko'proq urg'u berish va nazariy bilimlar salmog'ini kamaytirish	OTM dasturidagi fanlarni kamaytirish, o'xshash maxsus fanlarni birlashtirish, kelgusi pedagogik faoliyat uchun ahamiyati kamroq bo'lgan fanlardan voz kechish	Talabalarni intellektual rivojlantirish, ularning dunyoqarashini kengaytirish maqsadida taqdim etilishi zarur bo'lgan ilmiy ma'lumotlar, nazariy bilimlar hajmi inobatga olinmaganligi	Maxsus, umumkasbiy fanlarni o'qitish dasturini ishlab chiqishda talaba o'zi uchun zarur bo'lgan qo'shimcha bilim, axborot va ma'lumotlarni mustaqil axtarishi nazarda tutilishi lozim
Uch yo'nalishli rivojlantirish	Pedagogik ta'lim mazmun-mundarijasini umumnazariy, maxsus-kasbiy va maxsus fanlardan iborat etib loyihalashtirish	O'quv va ta'lim fanlari emas, tahsil davomida talabning egallashi lozim bo'lgan bilim, malaka, ko'nikma va kasbiy tajribalar majmualashtiriladi	Majmualashtirilgan bilimlarda bir-birini to'ldiruvchanlikka erishish muammo tug'diradi. o'qitish metodikasini o'rganish o'rtasida davriylik nuqtayi nazaridan nomuvofiqliklar yuzaga keladi	O'quv dasturini ijodiy yondashgan holda ishlab chiqish orqali har bir fan doirasida talabning muayyan sifatini rivojlantirish nazarda tutilishi lozim

Pedagogik ta'limni takomillashtirishga qaratilgan uch yo'nalishli rivojlantirish tendensiyada bo'lajak o'qituvchilarda kelgusidagi faoliyat uchun zarur bo'ladigan muhim sifatlarni shakllantirish uchun majmualashtiriladigan asosiy bilim, malaka, ko'nikmalar va kommunikativ mahoratlarni biz tadqiqot ishimiz maqsadlaridan kelib chiqqan holda pedagogik ta'lim komponentlari deb hisoblashimiz mumkin. Binobarin, pedagogik ta'limni takomillashtirish deganda aynan mazkur komponentlarni rivojlantirish nazarda tutiladi. OTMlardagi pedagogik ta'limning mazmun-mundarijasini loyihalashtirish aniq tamoyillar asosida amalga oshiriladi. Bu tamoyillar quyidagilardir

1. Ta'lim mazmun-mundarijasi komponentlarining funksional yaxlitligi tamoyili: mazkur tamoyilning mohiyati shundan iboratki, pedagogik ta'limning sifatli tashkil etilishini ta'minlovchi pedagogik tizimni hosil qiluvchi barcha muhim komponentlar o'z funksiyalarini mukammal bajarishi lozim.

2. Differensiyalashning zarurligi tamoyili: unga ko'ra, ta'lim mazmun-mundarijasini loyihalashtirishda alohida fanlarning birlamchi ahamiyatini inobatga olish zarur. Bu vazifa pedagogik ta'limning sifatini zarur darajaga ko'tarishda muhim ahamiyat kasb etishi aniq bo'lgan fanlarning mustaqil o'quv kurslariga aylantirilishi orqali bajarilishi mumkin.

3. Ta'lim mazmun-mundarijasini integrasiyalash tamoyili: bu tamoyil talabalarga nisbatan qisqa vaqt kesimi orasida maksimum ko'proq BMK (bilim, malaka, ko'nikmalar) o'zlashtirish, shuningdek, o'rganiladigan fanlar sonini kamaytirish imkonini beradi, bunday imkoniyatga esa fanlararo aloqadorlikni rivojlantirish, ta'lim jarayoniga integrativlikning turli darajada joriy etilishi orqali erishish mumkin.

4. Ta'lim mazmun-mundarijasining vorisiylik ("zinalilik") tamoyili: unga ko'ra, OTM ta'lim dasturida o'qitilishi rejalashirilgan fanlar mazmun-mundarijasining tizimliliigi, izchilligi, o'zaro muvofiqligi, o'zaro aloqadorligi va bir-birini to'ldiruvchanlik kabi xususiyatlarga ega ekanligidir.

Aytish kerakki, pedagogik ta'lim strukturasi keltirib o'tilgan to'rtta asosiy majmuaviy bloklarning har biri alohida (o'zaro bog'liq) elementlarni o'z ichiga oladi. Biz **1.11-jadvalda** ko'rsatib o'tilgan majmuaviy bloklarning tarkibini belgilashda OTMlarda bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash hamda pedagogik ta'lim mazmun-mundarijasiga qo'yiladigan talablardan kelib chiqishimiz lozim bo'ladi. Bu talablar quyidagilardir:

1) pedagogik ta'lim strukturaviy tarkibini hosil qiluvchi majmuaviy bloklarning elementlari ta'lim turi va bosqichiga qarab belgilanadi;

2) pedagogik ta'limning majmuaviy bloklari ta'lim muassasasi joylashgan mintaqaning ijtimoiy sharoitlari, milliy qadriyatlari va pedagogik OTMlarda ta'limni tashkil etishning asosiy tamoyillariga qarab belgilanadi;

3) ta'lim mazmun-mundarijasini ishlab chiqish turli bilim sohalarining rivojlanish tendensiyalari va mazkur sohada ilmiy rivojlanish qonuniyatlariga asoslangan holda amalga oshiriladi;

4) bilim, malaka va ko'nikmalarning uzatib borilishida axborot hajmining optimallashtirilishi va tahsilning barcha bosqichlarida teng taqsimlanishi moslashuvchanlik va variativlik talablari inobatga olinishi maqsadga muvofiqdir;

5) ta'limiy, ilmiy, kasbiy va kulturologik jihatdan umumiylikka ega bo'lgan o'quv fanlari, o'quv kurslari va majmuaviy bloklar o'rtasida integrasiyaning joriy etilishi fanlar mazmunini samarali va mahsuldor o'zlashtirishni osonlashtiradi;

6) pedagogik ta'lim mazmun-mundarijasini belgilashda o'qitishning yangi pedagogik va axborot texnologiyalari joriy etilishini inobatga olish lozim bo'ladi, negaki, aynan mazkur texnologiyalar talaba muayyan vaqt birligi ichida (yoki o'quv kursini o'zlashtirish muddati davomida) ko'proq bilim, malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishi mumkinligi nazarda tutiladi, bu esa o'z navbatida ta'lim mundarijasining navbatdagi ta'lim bosqichida "siquqlik" keltirib chiqarishi mumkin

Yuqorida sanab o'tilgan tamoyillar va talablardan kelib chiqib, pedagogik ta'limning zamonaviy OTMlarda bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash talablari asosida shakllantiriladigan strukturasi keltirish mumkin. Quyida pedagogik ta'limning eng muhim tuzilmaviy komponentlari, ularning xossalari va har bir komponentni alohida rivojlantirish bo'yicha mavjud usullar hamda muallifning mutaxassislar mulohazalari asosida ishlab chiqqan tavsiyalari jadval shaklida ko'rgazmali taqdim etiladi (*qarang: 1.11-jadval*).

1.12-jadval. Pedagogik ta'lim strukturasidagi asosiy komponentlarni rivojlantirish bo'yicha mavjud usullar va tavsiyalar (V. V. Kraevskiy, V. S. Lednev, I. Ya. Lerner, M. N. Skatkin va boshqalar asosida)

Pedagogik ta'limning komponentlari	Qisqacha xususiyatlari	Rivojlantirish bo'yicha mavjud tavsiyalar	Muallif tomonidan beriladigan tavsiyalar
Fundamental umumilmiy, maxsus, pedagogik-psixologik va metodik bilimlar majmuasini shakllantirish	OTM ta'lim dasturida ko'zda tutilgan har bir fan bo'yicha talab darajasidagi ilmiy, metodik va intellektual bilimlar bevosita o'quv jarayonida shakllantiriladi	O'qitishning mavjud sharoitlar uchun samarali hisoblangan metod, shakl, vosita va texnologiyalarini joriy etish	Ushbu bilimlar majmuasi talabalar uchun nafaqat kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish, balki ijtimoiy va shaxsiy rivojlanish uchun ham zarurdir.
Maxsus, psixologik-pedagogik, metodik, tadqiqotchilik ko'nikma va malakalarni shakllantirish	Amaliy dars mashg'ulotlari, laboratoriya, seminarlar, mustaqil ishlar, ilmiy konferensiyalar, o'quv va pedagogik amaliyotlar vositasida	O'qituvchi nazariy dars mashg'ulotlarida har bir mavzu bo'yicha yuzaga chiqargan muammoli vaziyatni amaliy, laboratoriya mashg'ulotlarida hal etishi, o'quv kursi bo'yicha muammolarni mustaqil ishlar, konferensiyalarda hal etishga erishish	Bu ko'nikmalar talabalarni nafaqat nazariy bilimlar bilan ta'minlash, balki amaliy faoliyatda muvaffaqiyatli ishlashga, pedagogik vazifalarni samarali bajarishga, va ilmiy tadqiqotlar o'tkazishga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.
Ijodiy-metodik, kreativ faoliyatning umumlashtirilgan tajribasini shakllantirish	Intiluvchanlik, nazariy bilimlarni amaliy vaziyatda tezkorlik bilan qo'llay olish mahorati, pedagogik vaziyatlarda oqilona qarorlar qabul qila olish, metodik bilimlarni ijodiy mahorat bilan uyg'unlashtira olish kabi malakalar	O'quv dasturlarini ishlab chiqishda talabalarning metodik bilimlari, kreativ potentsiali, ichki salohiyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiluvchi elementlar salmog'ini oshirish, dasturning har bir sifat va qobiliyatni shakllantirishga qaratilgan materiallar bilan boyitilganligi	Ijodiy-metodik faoliyatni shakllantirish uchun, ta'lim jarayonida yangi va samarali o'qitish usullarini qo'llash zarur. Masalan, guruhli ishlash, loyiha asosida o'qish, interaktiv ta'lim texnologiyalaridan foydalanish ijodiy yondashuvlarni rag'batlantiradi.
Ta'lim jarayoni ishtirokchilari bilan kommunikativ munosabatlarni har tomonlama samarali yo'lga qo'yish madaniyatini shakllantirish	Talabaning o'quv va pedagogik amaliyotda, ilmiy konferensiyalar, ilmiy, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarda o'z kommunikativ imkoniyatlarini namoyon qilishi uchun sharoit yaratish	O'quv va pedagogik amaliyotlar rejasida amaliyotchi talabaning ta'lim jarayoni ishtirokchilari bilan bevosita munosabatlarga kirishi va undagi emotsional-irodaviy va psixomotorli sifatlarni rivojlantirish nazarda tutilishi lozim	Ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi kommunikativ munosabatlar ta'limning samarali bo'lishida muhim ahamiyatga ega. Bir qator konstruktiv muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Biz pedagogik ta'lim asosida bajariladigan funksiyalar, pedagogik ta'limni rivojlantirishga qaratilgan asosiy tendensiyalar, shuningdek, pedagogik ta'limning strukturaviy komponentlarini rivojlantirish orqali bu tizimni takomillashtirish usullari bilan tanishib chiqdik (qarang: 1.8-, 1.9-, 1.10-, 1.11 jadvallar) va taqdim etilgan usullarning aksariyatida pedagogik ta'limni tashkil etishda negiziy asos vazifasini o'tovchi pedagogik jarayonda pedagogik ta'limning mazmun-mundarijasini zamonaviy talablar asosida loyihalashtirish muhimligi: bu esa OTMda o'rganiladigan fanlarning o'quv dasturlarini ishlab chiqishga ijodiy yondashuvni taqozo etadi. Demak mulohazalardagi izchillik va ketma-ketlik shuni ko'rsatmoqdaki, bo'lajak o'qituvchilar va tarbiyachi-pedagoglarning zarur darajada kasbiy tayyorlanganligiga erishish uchun OTMdagi pedagogik ta'limni takomillashtirish zarur,

pedagogik ta'lim esa sifatli va mahsuldor pedagogik jarayon natijasidir, pedagogik jarayonning mahsuldorligi ta'lim mazmun-mundarijasining muvaffaqiyatli ishlab chiqilganligiga bog'liq, ta'lim mazmun-mundarijasining talab darajasida loyihalashtirilishi o'quv dasturlarining boyitilib borishini taqozo etadi.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. A.V.Глузман, Н.В.Горбунова, А.А.Глузман, Структура, содержание и функции университетского педагогического образования, "Педагогическое образование", 2020, №4, 19-с].
2. Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 187-son Qarori. 2017 yil.
3. Ziyodova T.U. Matn yaratish texnologiyasi. –T.: Fan, 2007. – 142 b.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 1999. – 384 с
5. O'zbek tilining izohli lug'ati: 80 000dan ortiq so'z va so'z birikmasi J II B-M – 2006. – 663-664 b 246
6. Xodjayev B.X Umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan didaktik ta'minot vositasida rivojlantirish Dis ...ped fan dok-T.: 2016-314 b
7. O'rozova M.B. Bo'lajak kasbiy ta'lim pedagogini loyihalash faoliyatiga tayyorlash texnologiyasini takomillashtirish.: Avtoref. dis. ... ped. fan. dok. – T., 2015.248
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: Учебное пособие для высших учебных заведений и институтов. – М.: Учпедгиз, 1946. – 704 с
9. Поляков С. Сколько баллов по шкале?..: отметка как зеркало российского образования // Школьное обозрение. – 2003. – № 2. – С. 2-7
10. Гершунский Б.С. Образовательно-педагогическая прогностика: теория, методология, практика. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 764 с
11. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы: Учебно-методическое пособие. М.: Высшая школа, 1980. 368 с
12. Гильманов С. Творческая индивидуальность педагога //Школьная практика. – 2004. - №1. – С. 197-207

LINGVOSCIENCES.UZ

LINGVISTIKA VA MADANIYATSHUNOSLIK
FANLARINING DOLZARB MASALALARI

CORRENT ISSUES IN LINGUISTICS AND CULTURAL STUDIES

1-jild 2-son 2025-yil

“Yuridik fanlarning dolzarb masalalari”

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy
tumani, Kichik Beshyog’och ko’chasi,
70/10-uy. Elektron manzil:
scienceproblems.uz@gmail.com

Bog’lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).